

ՍԵՅՐԻ

Դ Ե Ր Ի Կ

ԿԱՄ

ԴԵՊՈՒ ԱՆՄԱՅՈՒԹԻՒՆ

(Պատկերազարդ. պատմուածք մանուկների համար).

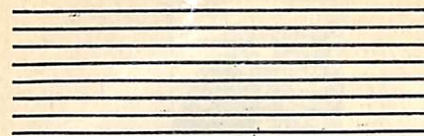
ԹԻՖԼԻՍ

Տպ. «Հերմէս» Մուսր. փ. № 13 | Тип. „Гермесъ“ Мухр. № 13.
1911.

891.995
U-39

Арм.
3-2721a

3-2721a
2011-071
Арм-461

ՍԵՅՐԻ

904

891.994
U-39

Դ Ե Ր Ի Կ ԿԱՄ

ԴԵՊԻ ԱՆՄԱՀՈՒԹԻԿՆ

⇒ Ուխտագնացություն ⇒

(Արտատպւած «Հասկեր»-ից)

ИХВ. № 22131

ԹԻՖԼԻՍ

Տպ. «Հերմես» Մուխր. փ. 13 | Тип. „Гермесъ“ Мухр. № 13.
1911.

12670

891-958267

11-33 | группа групп
групп исследования

[illegible]

39751-67

1. *በኮህያ*

Զը՛նգ, զը՛նգ, զը՛նգ, մեղմիկ հասաւ ականջիս։
 Զարթնելս, անկողնից վեր թռչելս ու կտուրից ցած—
 փողոցում նայելս, մէկ եղաւ։ Զը՛նգ, զը՛նգ, զը՛նգ, լըս-
 տում էր փողոցից, ձիաների տոփիւնի հետ միասին։

Զիապանն էր՝ մի տասնեակի չափ ձիեր առաջն առած, բշուժ էր։ Ա՛, այսօր ուխտի են գնում։ Մեր թաղի ուխտաւորներն էին վարձել այդ ձիաները։ Զիապանը նրանց դռները մէկ-մէկ թակում ու կանչում էր, որ պատրաստեն։

Քչեց, անցաւ մեր տան առաջով: Բայց գուռը չը
թակեց: Մենք ուխտի չէինք զնում: Ու ես տխրեցի:

Արեգակը դեռ չէր ծագել: Նոր էի ցած իջել կտուրից, որ մեր դռնից շտապով ներս մտաւ իմ մօրաքոյր Մարթան: Նա դիմեց մօրս և խնդրեց, որ թոյլ տայ ինձ էլ իրանց հետ ուխտի տանելու:

Աստուած իմ, ինչպէս ուրախացայ ես:

Առանց սպասելու մօրս պատասխանին, վրա վազեցի և թեև րս տարածելով մօրաբրոշս ցածիկ ուսերի վրայից, պինդ-պինդ գրկեցի նրա պարանոցը:

— Իմ լաւ, իմ սիրելի, իմ բարի մօրաբոյր, ինչքան դու ուրախացիր ինձ:

Մօրաբոյրս պատասխանեց ինձ մի տաք համբոյրով՝ թշիւ վրայ:

Մայրս միթէ կարող էր մերժել:

Ուրախութիւնից խելքս թուցրի: Արագ-արագ մի քանի անգամ համբուրեցի մօրաբոյրս ու դուրս պրծայ փողոց՝ հայ դէ:

Քամու պէս արագ, մի շնչով վազեցի մինչև մօրաբոյրս տունը: Այնտեղ, դեղամիջի մեծ առւի ափին, ուռիների տակ կանգնել էին ձիաները և խրոթ-խրոթ՝ ուտում էին առօրեի չոր խոտը: Նրանց շուրջը բոլորել էր հետաքրքիր մանուկների մի մեծ բազմութիւն: Կանչը, ծիծաղը, վէճն ու զրոյցը միախառնւել էին իրար: Հասնելով այնտեղ, ամբողջ թափովս ինձ նետեցի նրանց մէջ և գոչեցի:

— Հէյ, ես էլ եմ գալիս:

Օ՜հօ, այդ ո՞վ է, որ պակաս էր մնացել,—ասացին նրանք:

— Ես եմ, ես, ինձ վերցնում է իր հետ իմ մօրաբոյր Մարթան:

Մօրաբոյրս որևէ Արշակն էլ այնտեղ էր: Թևերով միմեանց պարանոց գրկած, սկսեցինք ցատկոտել ու երգել:

2. ՃԱՄՊԱՅ ԵՆՔ ԵԼՆՈՒՄ

Արեւիլը նոր շառագունել էր:

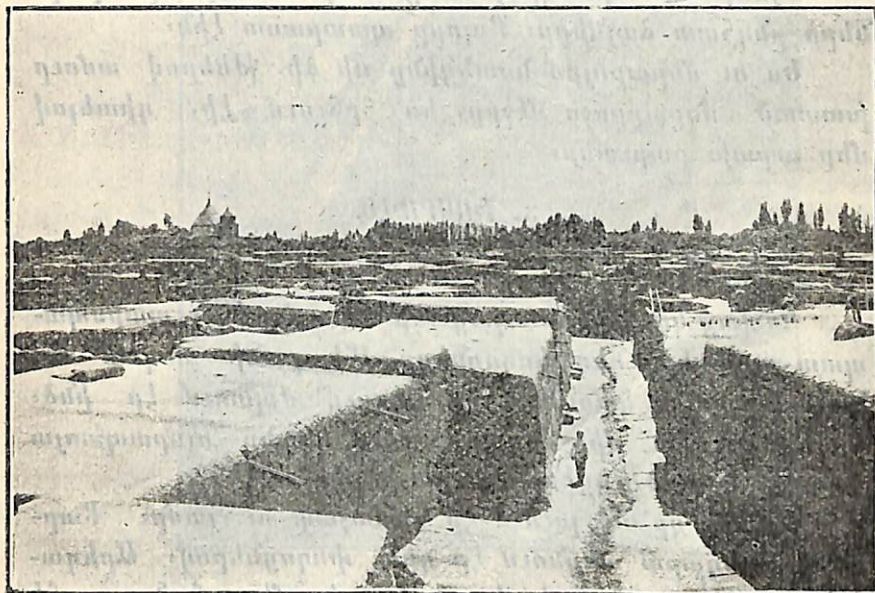
Մալմաստի ծառադարձ հովտի վրա բացւում էր ամառնային մի պայծառ առաւօտ:

Օգոստոսի վերջերին էր: Հովտի բոլոր բնակիչները լցւել—լիացել էին պտղաւէտ ամառուայ առատ բաբիբով: Կալուկուտը վերջացել էր: Աւաբածինն (Աստածածնի տօնը) էր, այն շաբաթը, երբ Մալմաստցու սիրտը թունդ է ելնում, լցւում է մի անգուսպ սիրով՝ զիմելու

դէպի նւիրական Դերիկը և նրա լեռների կուսական ծոցում ապրելու անվիշտ ու սիրառատ օրեր:

Եւ Մալմաստի թուրք ձիապանների մօտ էլ պարտապէս ու զրատ չի մնում: Մի ամբողջ շաբաթ բեռնում են ձիեր, և երկար, անվերջ բարւաններ զուլը-զուլ՝ նախշում են Դերիկ տանող ճանապարհը:

Մեր ձիերը՝ վեց հատ, բեռնած պատրաստ էին պիւղից դուրս մեծ ճանապարհի մօտ, ստերոտ արօտում: Հոգատար մօրաբոյրս չէր մոռացել կախ տալ ձիերի կողքից մի քանի տոպրակ՝ լիքը մածունով:

Հաճախ-հաճախ գիւղը

Շշուկ ու աղմուկ էր տիրում այնտեղ. բեռներն էին ամրացնում, նստում էին ձիերը, տեղաւորում էին. շուտ-շուտ այս ու այն կողմից լսւում էին ձայներ, որոնք շտապեցնում էին ճանապարհ ընկնել:

Մեզ հետ միասին, մի ընտանիքի պէս, ուխտ էին գնում Ծաղիկ Տատը՝ իր հարս Զէյրանի հետ և ամբողջ գիւղին յայտնի ծերունի Մեսրոպը:

Մայրս եկել էր ինձ ճանապարհ դնելու:

— Մինչև կը վերադառնաս, գիշերները երազով հետը կը խօսեմ, ջերմ սիրով ասաց նա ինձ:

— Քեզ համար անմահական ջուր կը բերեմ, մայրիկ. գիշերները գեղեցիկ ու հրաշալի երազներ տես:

Ծերունի Մեսրոպի համար ձիու վրա պատրաստել էին մի փափուկ ու յարմար տեղ:

— Էսպէս հանգիստ տեղ իսկի շահն էլ չունի իր թախտի վրա, — ասաց նա, երբ մեր օգնութեամբ նրատեղ էր ձին:

Շշուկն ու աղմուկը շատացան. լսում էին դանդաղների ընդհատ ձայները: Բոլորը պատրաստ էին:

Ես ու մօրաբոյրս նստեցինք մի ձի. թևերով ամուր խտտած մօրաբրոջս մէջքը, ես հրճւում էի, դիտելով մեր ուրախ բարւանք:

3. ԽՈՍՐՈՎԱ

Քարւանը շարժւեց:

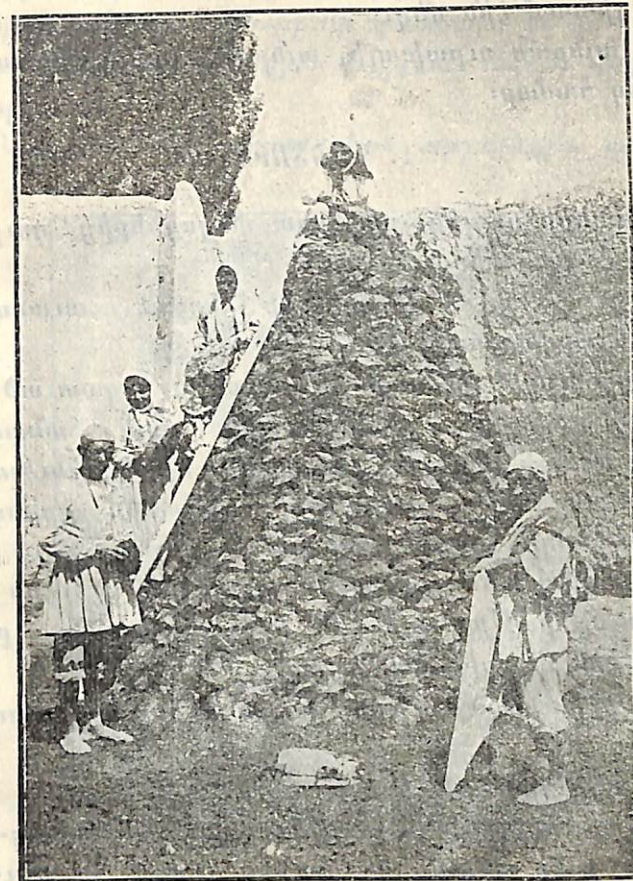
Կամաց-կամաց առաջացանք ու մտանք պարսպապատ այգիների նեղ փողոցները: Մի բանի անգամ ետ նայեցի. մայրս կանգնած իր տեղում՝ ժպտում էր ինձ: Նայեց այնքան, մինչև մենք շուռ եկանք ոլորապտոյտ փողոցը և ծածկւեցինք նրա աչքերից:

Ձը՛նգ, գը՛նգ՝ լսում էր համաչափ ու յամր: Քարւանը հանդարտ անցնում էր դեռ փողոցներով: Արեգակըն արդէ՛ն բարձրացել էր: Երկու կողմից ճանապարհի վրա կռացած ծառերը տարածել էին թանձր ու զով սոււեր:

Այգիներով շրջապատւած ճանապարհը հասնում էր գիւղի սահմանը: Անցնելով սահմանի մեծ առուն, մըտանք Խոսրովա գիւղը, որ մի բանի տուն հայերի հետ ամբողջովին բնակւած է ասորիներով:

Գիւղի միջով անցնելիս, կանայք, տղամարդիկ, օրիորդներ ու երեխաներ, բոլորը դուրս թափւած տներից,

ժպտուն ու հետաքրքիր դէմքերով դիտում էին մեզ: Շատերը նրանցից բարձրաձայն՝ յաջողութիւն և բարի

Սալմասեցի ասորիները արար են դարսում

ուխտ էին ցանկանում ուխտաւորներին:

Չարաճճի մանուկները ծիծաղաշարժ ծամածուծիւններ էին անում ճանապարհի վրա: Իսկ մենք՝ ծիծաղեբեա՝ ձիաների վրայից նրանց սպառնում էինք բռնուցքով:

Գիւղից դուրս եկանք, անցանք կալերի մօտով և դարձեալ գնում էինք այգիներով շրջապատւած հովա-

սուն ճանապարհով: Ասորի ջահիլ կանայք աշխատում էին այգիներում: Նրանք՝ առողջ, բարձրահասակ ու գեղեցիկ՝ թեև լինում էին մեջքերին, բարձրագլուխ ու հրպարտ դիտում էին մեզ:

Եւ այնքան ուրախալի, այնքան սիրելի էին այդ բոլորը մեզ համար:

4. ԴԱՇՏՈՒՄ

Այգիների նեղիկ, սուներոտ փողոցներից դուրս եկանք լայն ու արևոտ դաշտը:

Մեր առջևում ընկած էր փոշոտ, աւազածածկ հարթ ճանապարհ:

Ուխտաւորները, կարծես շղթայից ազատւած, մէկէն բռնեցին ձիերն ու տարածւեցին լայն ճանապարհի վրա: Հրճանքի անգուսպ աղաղակը, միախառնւելով ձիերի վրա կախւած զանգակների ահագին զրնդոցին, թնդացրեց օդը՝ ազատ լայնարձակ դաշտի մէջ: Փռնդէն ամպերի թանձր բուլաներ բարձրանում էին վեր, հրը-հրբում, փաթաթւում էին իրար և արագ բշուռ, կորչում էին փոքրիկ բամու առաջ:

Իրար խոնւած, ուրախ ու ցնծազին՝ արշաւում էր բարւանը:

Ամենքը հրճւում էին:

Իմ սիրտն ուրախութիւնից այնպէս արագ-արագ բացուխտւի էր անում, որ կարծես ուզում էի թռչել և մի շնչով հասնել մինչև այն հեռաւոր, կապուտակ լեռները:

Նայում էի թեթև ու զարդարուն ձիեր նստած երիտասարդներին, որոնք՝ բարւանից առաջ ընկած, խաղացնում էին ձիերը, պտոյտներ էին գործում դաշտի մէջ և բաց թողնելով ձիանց սանձերը, մրրկի նման արշաւում էին բաց դաշտի մէջ, դէպի առաջ: Մենք տեսնում էինք նրանց ետեւից բարձրացող փոշու սիւները և լսում էինք ձիանց

սմբակների հետզհետէ նւագող ուժգին տոփիւնները:

Միրտս հալւում էր. ես նայում էի և այնպէս ջերմ փափագում էի լինել երիտասարդ, նրանց պէս հագնել շողշողուն գէնքեր, սանձել մի կառավի նժոյգ, ճանկել նրա բաշը և դաշտերի վրա վազվզող հողմին մրցութեան կանչել:

Բայց ահա երիտասարդներն արշաւեցին աւելի ա-

Սալմասեցիներ

ռաջ և անյայտացան մեր աչքերից:

Ու ես իմ խեղճ ձիու վրան էի և ոտներս թափահարելով խեթում էի նրա կողերը. ձին հագիւ տրնկտրնկալով վազում էր, իսկ ես և մօրաբոյրս վեր-վեր թռչելով, ծիծաղում էինք:

Բարւանն արշաւում էր և թուրք ճիւղերները՝ հետիտն, ահագին լապչիւնները բռնաբռնութեամբ գետնին, բզաւելով, զայրանալով, վազ էին տալիս այս ու այն

կողմ, բշխով բեռնաւորւած ձիերը և ետ մնացող ուխտաւորներն էշերն ու ջորիները:

Մէկը միւսի ետեից ետ նկատում էի իմ ընկերներին: Աչալով, բանի ձէնում ոյժ ունէր, սրարշաւ իմ մօտով անցաւ Կոճօն՝ նստած իրենց կարճ ու կօլօտ էշը: Գուրջիենց Կարապետը, որի աւել անունն էր Գրուրմփա, այնպէս էր ծիծաղում, որ բերանը բացւել էր մինչև ալանջները: Մկրտիչը, որին կանչում էին Կի-կի, նստել էր մի ձի, իր քոյր Սուսամբարի հետ միասին: Նա նետեց դէպի ինձ մի տանձ, որին ես իսկոյն որսացի: Ահա տանձի պոչ Օհանէսը՝ իր բարակ վզով. ահա Չարվաղար Ճիլօն, Բէշուռը և Հալալանը. ահա և կուարար ձիկօն:

Ուրախ ու զւարճալի էր քարւանը, իսկի չէին լռում երգը, զրոյցը, կանչն ու ծիծաղը: Փոքրահասակ տղաներն ու աղջիկները, վառ-վառ տօնական հագուստներով, ճշում էին ձիերի վրա և ձեռները վեր բարձրացնելով՝ ծափ էին գարկում: Զարմանալի շատախօս էին դարձել կիները: Շատերը բնըշուրթեամբ զրկել էին կրծքերի վրա փոքրիկ երեխաներ և գլուխները խոնարհած նրանց ժպտացող դէմքերի վրա, մանկական լեզուով թոթովում էին անուշ ու սիրուն բառերը:

Պառաններն ու ալեորները ձիերի վրա կուճ եկած՝ շարունակ ետ էին մնում ու կանչում էին, որ առաջ չվազենք:

Մեր ճանապարհն ընթանում էր մերթ արևի տակ, բաց դաշտի միջով և մերթ երկու կողմից բարձրացած սաղարթախիտ ուռենիների տակով:

Ճանապարհի երկու կողմերում, հեռու, մինչև լեռները, գեղեցկօրէն ձգւում էին ուռենիների երկար շարքերը և հարթ դաշտավայրը զանազան ուղղութեամբ խաղխղում էին մանր ու խոշոր առակներ:

Շուտ-շուտ անցնում էինք բոստանների մօտով և ամեն անգամ մի բանի ընկերներ կանչ ու աղմուկով

վար էինք ցատկում ձիերից ու մտնում էինք բոստան: Այնտեղ իրար կողքի, խիտ առ խիտ աճած սեխն ու ձմերուկը կարծես զառ ու մաքիների մագաղած հօտեր լինէին:

Բոստանի ծայրում, ջրի ափին՝ ուռենիների տակ շինւած է բոստանչիների փոխկը, որի մէջ նրանք պատրաստարում են անձրեից և որի կտուրից գիշերները հսկում են բոստանի վրա:

Այնտեղ՝ սիրաշահ ժպիտը դէմքին՝ մեզ ընդունում է թուրք բոստանչին, իսկ նրա տղաները փէշերով ու ջւալներով բերում են մեզ մօտ հասած սեխ ու ձմերուկներ: Էլ ժամանակ չենք տալիս կշռելու, վճարում ենք և ամեն մէկս՝ գրկած մի կամ երկու սեխ, ձմերուկ, շքնշատառ հասնում ենք քարւանի ետեից:

Եւ ամեն անգամ մեր ձիապաններն ստանում են մեզանից իրանց բաժինը: Նրանք վարպետութեամբ ուտում են ձմերուկը՝ ճանապարհ գնալիս: Կտոր-կտոր չեն անում, այլ կճեպը կլոր կտրում են վրայից մինչև կէսը և այնպէս, ձեռքի մէջ բռնած, ուտելով գնում են և միևնոյն ժամանակ բղաւում ձիերի վրա ու բշում են նրանց:

5. ՍԱԻՐԱ

Անցանք մի մեծ առու, որի վրա, ճանապարհի եզրին՝ ոտաւոր անցորդների համար՝ իբրև կամուրջ, գըցւած էին դերանի երկու ծուռ ու մուռ կտորներ:

Ուռենիների արանքից երևում էր այգիներով շրջապատւած մի մեծ գիւղ: Սաւրան էր:

Զանգակների ձայնն աւելի ուժգնացաւ գիւղի փողոցներում: Մենք անցնում էինք հայերի թաղով: Միւս կէսը բնակւած է թուրքերով:

Գեղեցիկն է Սաւրան Սալմաստի գիւղերից: Լայն ու մաքուր փողոցների վրա բարձրանում են կոկիլի ու սի-

քուն տներ: Տները ներսից աւելի գեղեցիկ են, մանա-
ւանդ գաւիթները՝ հարուստ ծաղկանոց-բանջարանոցնե-
րով, որոնք եզրաւորուում են փարթամ ու բարձրահասակ
աւելուկներով:

Իսկ ամենից գեղեցիկն ինքը— Սաւրացի հայն է,
հռչակաւոր՝ իր սիրալիր հիւրասիրութեամբ և յայտնի՝
իր գեղեցիկ աղջիկներով:

Ահա նրանք՝ ժպտոտ, անկեղծ ուրախութեամբ բա-
րեւում են: Հրաւիրում են իջնել ձիերից և իրենց մօտ
փոքր ինչ գովանալ ու հանգստանալ:

Բայց անցնում ենք և դիւղից դուրս ենք գալիս.
դարձեալ բարւանդ խոնւում է իրար և դարձեալ արշա-
ւանք լայն ճանապարհի վրա:

Անցանք ս. Վառ-Վառ սրբատեղիի մօտով, Հին-Քա-
ղաքի կողքով և հեռից տեսանք բլրի վրա ս. Յովհան-
նէսի մատուռը:

Ահա և յայտնի Արարական Մինարէն: Դարերով
կանգնած է նա բնդարձակ, բաց դաշտի միջին և կիզիչ
արևը, ձիւնը, անձրևը, կարկուտն ու քամին մաշել են
նրա նրբակերտ պատերը, և հեզեղը շրջանաձև փորել,
փշացրել է պատերը հիմքից և ներս դնացել:

Թողինք Մինարէն էլ. անցանք էլի ահագին տարա-
ծութիւն տափարակ ու մշակւած հողերի և մտանք լեռ-
ների շարքը:

6. ԴԵՐԻՆԵՐ

Սկզբում փոքրիկ, փոքրիկ բլուրներ. նրանց յաջոր-
դում էին աւելի մեծերը, որոնցից սկսւում էին լեռներ
և ապա լեռնաշղթաներ:

Բարձրացանք և իջանք մի բանի սարեր. անցանք
գեղանկար, կանաչազարդ ձորեր:

Բլուրներ, լեռներ, ձորեր՝ ուխտաւորների համար
բոլորն էլ իրանց պատմութիւնն ունէին: Եւ խօսում էին
անդադար. յիշում էին նախկին տարիների ուխտագնա-
ցութիւնը և պատմում էին զանազան արկածալի դէպքեր:

Տեսնում է՞ք այն երկու սրածայր բլուրները, որոնք
կանգնած են միմեանց դէմ յանդիման,— ասաց մօրա-
բրոջս ամուսինը, ցոյց տալով մեզ բլուրները:— Ասում
են Քեարամը՝ սիրոյ հրապոյրով տարւած, լար է կապել
նրանց գլխներից և վրան խաղացել է:

Օհ, ինչպիսի հսկայական խաղ պէտք է լինէր: Նա-
յեցի սրագագաթ բլուրներին, որոնք ահագին տարածու-
թեան վրա՝ ցցւած էին իրար հանդէպ: Նրանց մէջ
մնում էր մի ձորի հարթ ու լայն բացը, և՛ կարծես սի-
րահարւած՝ բլուրները միշտ նայում էին իրար վրա:
Նայեցի ու երևակայեցի նրանց մէջ ձգւած լարը և լարի
վրա խաղացող Քեարամին:

Ու յիշեցի մեր դիւղում շատ անգամ տեսած լարա-
խաղացներին: Ինչքան շնչին թւացին ինձ նրանք...

Միջօրէի արեգակը շեշտակի այրում էր:

Ճանապարհի վրա ընկած գետափի կանաչկուտում
փոքր ինչ հանգստանալուց յետոյ՝ ճանապարհը շարունա-
կեցինք: Գնում էինք ու անդադար առաջ նայում. — ահա
կերկայ Դերիկը: Օրւայ երեք բառորդն անցել էր. բարձ-
րացել էինք մի բլուր:

— Դերիկը, Դերիկը, — սրտատրոփ կանչեց ուխտա-
ւորներից մէկը: Հեռւում նշմարւում էր տաճարի սպի-
տակ կաթողիկէն:

— Դերիկը, Դերիկը, — կրկնեցին մէկէն ուխտաւոր-
ները, և գլուխները մերկացան, շրթուներն աղօթք
մրմնջացին ու ձեռները խաչակնքեցին բոլորը:

Օհ, ինչպէս դիւթեց մեզ, բոլորիս լեռնալանջում
բազմած այն փոքրիկ, կախարդական գմբէթը:

— Դէ, Դէ, շուտ, — հրճելով խեթեցինք ձիաների կող-
քը: Ձիանքը բայերն շտապեցրին. եւ բանի մօտենում
էինք, այնքան աւելի ուժգին բարախում էին մեր
սրտերը:

Ահա բոլորովին մօտիկ էինք Դերիկին: Ո՛վ Յիսուս.

ինչքան վրաններ էին խփւած: Ընդարձակ լեռնադաշտում կարծես մի մեծ վրանէ քաղաք էր բուսել: Ու ծուխը բարձրանում էր, ու երգը հնչում էր, կեանքն ուրախագին աղաղակում էր այնտեղ:

Քշեցինք ձիաները ու մի յարմար տեղ ցած բերինք բեռները: Բոլորս գործի կպանք. մի քանի ըռպէում վրանն արդէն կանգուն էր և նրա կողքին ինքնաեւր զընդունում էր իր երգը:

Վրաններից հեռու, քիւրզ հովիւները խմբել էին մատաղացուի համար ոչխարի մի ահագին հօտ: Մօրաբրոջս ամուսինը գնեց երկու հատ մեծ դառներ և երկար չւանով կապեցինք նրանց վրանի մօտ խփւած ցցերից:

7. ՎԱՆՔԸ *)

Թիկունքին լայնանիստ, բարբարոտ սարեր, իսկ առջևում մի գեղեցիկ, գոգաւոր լեռնահովիտ. հարթ բլրի գլխին նստել է Դերիկը:

Շուրջալարի բռնած հսկայական լեռների ծոցում, բարաշէն պատերով, սպիտակ, սրածայր գմբէթով՝ փոքրիկ մենաստանը՝ կարծես աչքերը դէպի վեր ուղղած աղօթող մի կոյս լինի:

Անտաշ բարերից շինւած մի պարիսպ շրջապատում է Դերիկի մատուռը:

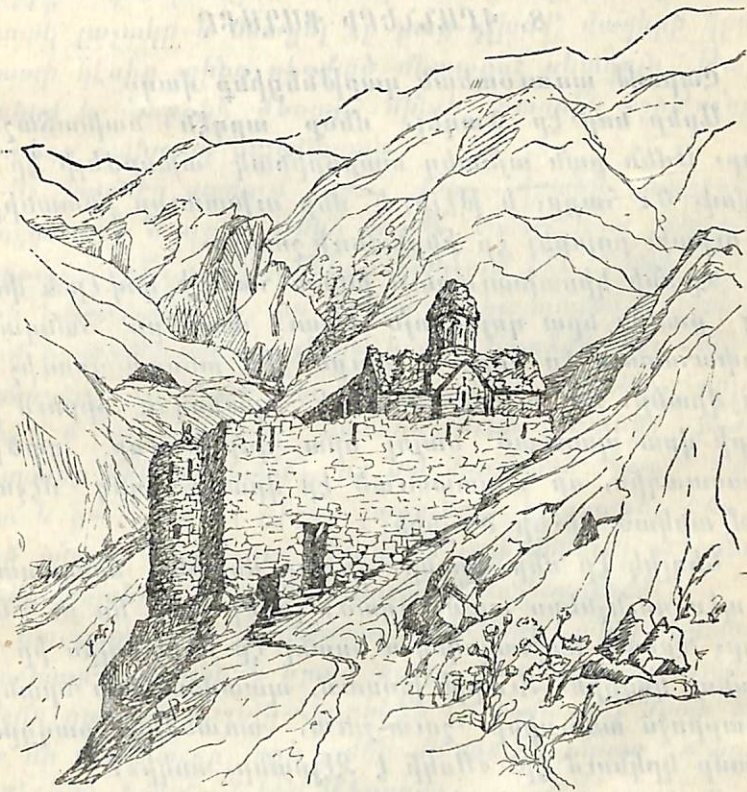
Երեկոյեան ժամերգութիւնը դեռ չէր վերջացել: Հագիւ լացւած ու թափ տւած ճանապարհի փոշին, մենք շտապեցինք համբուրել ու Աստուածածնի սեղանը:

Խայտալով ու ծիծաղելով բարձրացանք այն փոքրիկ դարիվերը, որ ընկած է վրաններից մինչև մատուռը: Մօրաբրոյրս և միւսները դարպասից ներս մտան: Ջէյրանը մի փոքր կանգ առաւ, մատներով բարձրացրեց նուրբ շղարշէ իւրփանգը դէմքից, ժպտալէն ներս նայեց և

*) Դերիկի վանքը գտնւում է Խաճկա-պարսկական սահմանի մօտ, պարսից հողի վրա:

ապա գլուխն զգուշութեամբ խոնարհելով, նոյնպէս մըտաւ: Ես ու Արշակն էլ Ջէյրանի ետեից:

Ջարդարուն և ուրախ ժողովրդով լիքն էր ամբողջ գաւիթը: Ամեն կողմից փայլող ժպիտների միջից անցնելով, մօտեցանք եկեղեցու դռանը: Ջահիլ հարսն ու աղջիկները՝ մի-մի ուխտ ու նպատակ սրտերում, եօթը գը-

Դերիկի վանքը

լուխ ման էին գալիս եկեղեցու շուրջը, որպէսզի Աստուածածինն իրենց ուխտը կատարի:

Յաճիրկ ու փոքր դռնով եկեղեցի: Եկեղեցին լիքն էր աղօթողներով: Պատկերների առաջ, ջահերի, աշտանակների և պատերի վրա՝ ամենուրեք վառւում էին անհամար մոմեր և խնկի անուշահոտ ծուխը լցրել էր փոքրիկ անուշահոտ մատուռը:

Հոգեբուխ երգերը հանդիսաւոր ծաւալում էին մատուռի մէջ և ժողովրդի սրտից իղձեր ու փափագներ ուղղւում էին դէպի Բարձրեալը՝ սրտադին ու լի հաւատով:

Եւ խորունկ, վեհ ու սուրբ էր ժողովրդի այդ հաւատը:

8. ՎՐԱՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԸ

Չարթաթ առաւօտեան դարձնեցինք վաղ:

Արեւը նոր էր ծագել, մենք արդէն նախաճաշում էինք: Ամեն բան այնտեղ տարօրինակ ախորժելի էր ու համով: Ե՛ւ հացը, և՛ թէյը, և՛ մեր ուխտաւոր ընտանիքը, որ ուրախ բոլորել էր ինքնաեռի շուրջը:

Վրանի կիսախաւարում խիստ հաճելի գով էր և փոքրիկ բամբին նրա գոյնզգոյն կտակէ պատերը հանդարտ թափահարում էր ներս ու դուրս: Մի տեսակ զրաւիչ էր մեր վրանը. ես ուրախանում էի նրանով և սիրում էի՝ մէջքի վրա պառկած՝ նայել նրա զմբէթաւոր, ցածրիկ առաստաղին, որ հաստատուած էր վրանի ուղիղ մէջտեղում տնկած սիւնի ծայրին:

Նեղիկ էր մեր վրանը. դռանը մօտիկ, նապաստակի պէս դունչներս առաջ պցած, չոքել էինք ես ու Արշակը: Վրանի ձախակողմում նստել էր մօրաբոյրս՝ իր ամուսնու կողքին: Զւարթ խօսում, պատմում էին նրանք և մօրաբրոջս ամուսինը շուտ-շուտ, առանձին բազցրութեամբ կրկնում էր՝ «Ոսկի է Ձէյրանը, ոսկի»:

Ու նստած ինքնաեռի մօտ, քնքոյշ ու շնորհալի՝ Խակի Ձէյրանը լցնում էր թէյի բաժակները: Իւրափանդի տակ թարթում էր սև ու խիտ արտեանունքը և նրա զրաւիչ ժպիտը մշտապէս խաղում էր աչքերի մէջ ու շրթնութունների վրա:

Շատ հպարտ և ուրախ էր Ծաղիկ Տատը իր հարսով: Եւ այդ ամեն անգամ երևան էր գալիս նրա աչքերի մէջ՝ երբ նայում էր Ձէյրանին, կամ լսում էր նրա մասին:

որեւէ ակնարկ, ձայնի ելեջները մէջ՝ երբ խօսում էր նրա հետ և մանաւանդ՝ երբ տալիս էր նրա անունը:

Ծալապատիկ նստած օթոցի վրայ և մէջքից մի փոքրը կռացած դէպի առաջ, Ծաղիկ Տատը գցում էր մեղեսիկի հատիկները և մէկ-մէկ մասնակցում էր խօսակցութեանը, կամ պատմում էր որեւէ յիշողութիւն իր կեանքից: Վրանի մէջ նա առել ու մի կողմ էր դրել սպիտակ լաշակը և մնացել էր բաց-գլխով՝ մազերի վրա, ճակատի կէսից պինդ սեղմած մետաքսէ սևագոյն թաշկինակով և ներքևի ծնօտը մինչև ստորին շրթունքն ամփոփող սպիտակ եաշմաղով:

Եւ շատ էր սագում նրա մօտ, վրանի խորքում, անկողինների ծալքին թիկն տւած ծանրախօս ծերունի Մեսրոպը, որին գիւղացիները կանչում էին Մրսր: Նա գիւղի իմաստունն էր, որ կարող էր կարգալով և աղօթքներով կորեկի հատիկը սիւնն ի վեր բարձրացնել մինչև առաստաղը: Եւ իրաւ՝ նա գիտէր բոլոր գրքերը, բոլոր սրբերի և հայոց ամբողջ պատմութիւնը: Քանի, բանի անգամներ էին պատահել, որ նա մոռացած հաց, հանգիստ և բուն, օր ու դիշեր շարունակ կարդացել էր, և բանի անգամ կարդալու միջոցին յափշտակւել ու գնացել էր ապրելու երազների երջանիկ աշխարհում:

Նա սիրում էր փիլիսոփայութիւններ անել կեանքի ու աշխարհի մասին և զրած ունէր շատ ոտանաւորներ: Վերջին օրերում Հայոց-Հայրիկին էր ուղարկել՝ նրան ձօնած մի ոտանաւոր, որի ամեն մի տունն սկսող տառերը միասին կազմում էին Մեսրոպ:

Եւ մինչև հիմա էլ, երբ մայրս տեսնում է, որ շատ եմ կարդում, միշտ էլ կանչում է՝ «Տօ՛ Մը՛սը՛ր, հերիք է կարդաս»:

Հազիւ թէյի վերջին ումպը կուլ տւած, ես ու Արշակը դուրս նետեցինք վրանից: Մինչև կը գար մատաղ կտրելու ժամանակը, մենք գնացինք շրջելու վրանների մէջ:

Հաղար տեսակ վրաններ կային. մեծ ու փոքր, գեղեցիկ և անշնորհ, հարուստ ու աղքատ: Հարուստներից էին այն մի քանի սպիտակ ու մեծ վրանները՝ զարդարւած ճառագայթաձև, կարմիր շիրագով եզրաւորւած ծոպերով, որոնք իսկոյն աչքի էին ընկնում իրանց գեղեցկութեամբ և բարձր գմբէթով:

Իսկ միւսներից մեծ մասը, ամեն մէկը կազմւած էր մի քանի գոյնի կտորներից: Շալ, ջէջիւմ, կապերտ՝ սև, սպիտակ, կարմիր և այլ գոյներով՝ կարել էին իրար և վրան շինել:

Վրանների տեղը լեռնային սարահարթ էր և դէպի առաջ հեռագհատէ բարձր դիրք էր ստանում: Մենք բլր-քջալով ոստնում էինք դէպի վեր և արդէն ներքևի վրանների գմբէթներին հաւասար բարձրութեան վրա էինք:

Եւ ինչ որ աւելի գրաւիչ էր վրանների քաղաքում, դա այն սէրն ու հարազատութիւնն էր, որ տիրում էր բոլոր ուխտաւորների մէջ անխտիր: Ամենքն ապրում էին մի ընտանիքի պէս, միեւնոյն կեանքով: Հարուստ ու աղքատ, կին և տղամարդ, տղայ ու աղջիկ հաւասար ընկերներ էին այնտեղ:

Վրաններից դուրս՝ այստեղ-այնտեղ շատերն զբաղւած էին մատաղ եփելու համար խարոյկներ փորելով, և շատ խարոյկներ էլ արդէն փորւած, պատրաստ էին:

Վրաններին մօտ մատաղացուները՝ ձգելով ոտներից կապած պարանը, մկրկում էին ու մայում: Փոքրիկ երեխաները գուրս էին եկել վրաններից, շատերն առանց վարտիկի, մի տակ շապկով, վազվզում էին վրանների արանքում, կամ վրկած գառների գլուխները, շոյում, գուրգուրում էին, շուտ-շուտ համբուրելով նրանց լորձուկոտ գունչը: Եւ այնպէս հրաշալի էր մանուկների ճվլըոցը՝ գառների մայիւնի հետ միասին՝ վաղ առաւօտեան, լեռների վրա:

Մեր ընկերների հետ շրջեցինք ամբողջ վրանները,

խաղացինք, վազվզեցինք ու կանչեցինք: Արեւ բարձրացել էր. նկատում էինք՝ շատերը մատաղ կտրելու պատրաստութիւններ էին տեսնում. մեր ընկերներն էլ ցրւեցին. իսկ ես ու Արշակը՝ վերեւից դարիվեր թռչելով, հեալով վազ տւինք դէպի մեր վրանը:

9. ՄԱՏԱՂԸ

Հասանք մեր վրանը ուղիղ այն ժամանակ, երբ մօրաբրոջս ամուսինը՝ բուռը լցրած՝ օրհնած աղով, մօտեցաւ դառանը:

Երբ գառը մորթում էին, Ձէյրանը շուռ էր տւել դէմքը, որպէս գի չտեսնէ նրա տանջանքը:

Մինչդեռ մաշկում էին մատաղը, մօրաբրոյս մեծ կաթսան տեղաւորեց բուրայի վրա և երկու փոքրիկ ամաններ պարզելով ինձ ու Արշակին ասաց.

— Տեսնեմ՝ ինչքան շուտ կը գաք, հա:

Ու մինչդեռ մենք՝ առնելով ամանները, երեսներս շուռ էինք տւել դէպի ներքեւում հոսող գետը, մօրաբրոջս ամուսինը կանչեց մեր ետեւից.

— Թռչունի նման թռէք:

Եւ թռչունի նման թռանք մինչև գետափը: Ամառ-նավերջի Դերիկի Ջուրն էր՝ նւազած ու զուլալ, ինչպէս կանթեղ:

Եւ կժերը ձեռքին՝ թափւում էին ջուր տանելու մանկահասակ տղաներն ու աղջիկները: Աղջիկները դէրիաների փէշերը հաւաքել էին վեր և ոլորելով մի հաստ գօտի էին կազմել մէջքերի վրա:

Եւ երգում, աղաղակում ու աղմկում էին գետափում ուխտաւոր մանուկները՝ զւարթ, անհանգիստ և ուրախ: Մենք հազիւ կարողացանք չը մոռանալ, որ պէտք է շուտ դառնանք ու վեր առնելով կժերը, թռանք դէպի խարոյկը: Ձէյրանը երկու քայլ առաջ դալով, ընդունեց կժերը և նրանց նեղիկ բերաններից ջուրը կկլալէն լցրեց կաթսայի մէջ:

Մօրաբոյրս վառեց խարոյկը, և թանձր ծուխը պա-
լան-պալան բարձրացաւ վերեւ:

Ու քանի տեղեր խարոյկ էր վառուում, ու քանի
ծխեղէն սիւններ ելնում էին վեր ու ցրիւ գալիս:

Ու արեւը պայծառ բարձրանում էր վեր, ու գեղե-
ցիկ օրը ժպտում էր անդորը՝ Դերիկի լեռներում:

Վրանի կողքին փուլած երկար սփռոցի շուրջը երկու
կարգ իրար դէմուդէմ նստել էին մերոնք և մի քանի ու-
րիշ հրաւիրւածներ:

Մատաղը ճաշակելու սեղանն էր այդ:

Մօրաբոյրս երկու ձեռք ունէր, երկուսն էլ ծախ էր
առել: Գնդակի պէս թեթեւ ու արագաշարժ՝ նա շտապ-
շտապ անդադար գնում-գալիս էր, հարցնում էր, հոգում
և կարգադրում էր:

Նրան օգնում էինք ես, Արշակը և Ջէյրանը:

Երբ ամեն ինչ պատրաստ էր, մօրաբոյրս ու Ջէյրա-
նը մատաղը լցնում էին պնակների մէջ, իսկ ես ու Ար-
շակը՝ դարսելով մատուցարանների վրա, բաժանում էինք
հիւրերին:

Հիւրերի շարքում նստած էր և Դերիկի գիւղացիներ-
ից մէկը, որին կանչում էին Դերիկի Խաչօ: Նրանից քիչ
հեռու, դռնչերը մեկնած թաթերի վրա, պառկել էին
երկու հսկայ շներ՝ աչքերը տնկած կերակրի ամաններին:

— Կը կծեն, — հարցրեց Արշակը, նայելով մէկ շնե-
րին, մէկ Դերիկի Խաչօին:

— Նրանք քրդին կը կծեն, հային չեն կծի:

— Իսկ ինչպէս կը ճանաչեն քրդին կամ հային:

— Իսկոյն, հոտիցն անգամ կը ճանաչեն:

Բայց մենք էլի վախվիսելով կերակուր լցրինք շնե-
րի առաջ և հազիւ համարձակեցինք ձեռքերով շփել նը-
րանց գլուխները:

— Անուններ ունին:

— Սպիտակի անունն է Վազկան, իսկ մոխրագոյնի-
նը՝ Թռչկան:

Վազկան, Թռչկան, կրկնում էինք մենք, աւելի մը-
տերմանալով շներին, երբ մեզ կանչեցին:

Չոքեցինք սփռոցի ծայրին. մօրաբոյրս ու Ջէյրանն
էլ իրանց տեղերը բռնեցին:

Մօրաբրոջս ամուսինը մօտ քաշեց տկճորը և բաց
անելով նրա վզին խեղդած թելը՝ կարմիր գինով լցրեց
բաժակները:

Առաջին բաժակը բոլորը բարձր բռնած լսեցին ծե-
րունի Մեսրոպի բարեմաղթութիւնների ճառը: Նա սկը-
սեց հայոց կաթուղիկոսից, էջմիածնի աթոռից, Հայաս-
տանի եկեղեցուց, հայոց ազգից և ամենքին մաղ-
թելով յաւիտենական հաստատութիւն, հասաւ մինչև Դե-
րիկի վանահայր վարդապետը: Իր ճառը վերջացրեց հե-
տեւալ խօսքերով:

«Իսկ մեր այս գեղեցիկ Դերիկը թող Աստուած միշտ
հաստատ պահի և մեր ժողովուրդը ամեն տարի այսօր-
ւայ պէս գայ այստեղ, իր ուխտը նորոգէ, իր սէրն ամ-
րացնէ, անխախտ պահէ հայոց երկրի, հայոց ժողովրդի
սուրբ հաւատը՝ դէպի գեղեցիկ ապագան, մինչև որ
Աստուած մի լոյս էլ կը բացի մեր խեղճ ազգի համար»:

— Ամէն, ամէն, բերանդ տաճար է, — գոչեցին ամեն
կողմից և բաժակները չըխկչըխկացնելով՝ խմեցին:

Ու բաժակները մի քանի անգամ շրջան գործեցին,
շատ կենացներ խմեցին, շատ բարեմաղթութիւններ արին:

Փոխէփոխ երգում էինք ես ու Արշակը և Դերիկի
Խաչօն:

Ջէյրանը, Ծաղիկ Տատը և մօրաբոյրս ժպիտներով
խրախուսում էին մեզ:

Եւ ուրախ էին անցնում ժամերը այդ մատաղի
սեղանին:

10. ԶԵՐՄՈՒԿՆԵՐԸ

Վանքի արեւմտեան կողմում, մի բարձրադիր, հարթ տա-
փարակի վրա գտնւում են Դերիկի հանրային տաք ջրերը:

Քարքարոտ ճանապարհը՝ տեղ-տեղ ժայռերի մէջ բաց-
ւած աստիճաններով՝ բարձրանում է տափարակի վրա։
Կայ նոյնպէս մի ոլորապտոյտ նեղ շաւիղ, որ երկիւղալի
է կողքին ընկած ժայռոտ, սուր կտրւած մի անդունդով։
Ձիով բարձրանալու միակ ճանապարհն է դա։

Արեգակը քիչ թերեւէ էր արեւմուտը։ Օդի մէջ կար
զով բամու մի շոյիչ հոսանք, որ այնքան դուրեկան է
լինում շոգ ժամանակ, մանաւանդ սար ու բարերի մէջ։
Ջրերը տանող ճանապարհի վրա բարձրանում է անցու-
ղարձի կենդանի աղմուկը։ Գնում են, գալիս են՝ մեծ
մասամբ ոտքով, քչերը ձիու վրա նստած, իսկ ոմանք էլ
գերադասել են Բարադամի գոյշ ու շրջանկատ օրհնեալ
կենդանին։

Եւ ոչ մի տեղ ուրախութիւնն ու ծիծաղը չի բա-
ժանւում ուխտաւորի դէմքից։ Ահա այդ շոգ ճանապարհի
վրա էլ ամենքը միմեանց ժպտում, աչք ու ունք են
խաղացնում։ Խօսում, կանչում են, պատմում ու լսում
են՝ միշտ ուրախ, միշտ ծիծաղկոտ։

Մի քանի ժայռեր էին մնացել բարձրանալու տա-
փարակը։ Մենք փոքրերս արդէն քանդել էինք մեր հա-
զուստի կոճակները և վազ էինք տալիս։ Մի քիչ վերե-
ւում, մի ժայռի ցից ծայրին, զարմանքով տեսայ իմ
հօրեղբոր որդի Յակոբին։ Ինչպէս չգիտէի, որ նա էլ
ուխտաւորների մէջն է։ Ինչպէս է, որ մինչև այժմ չէի
հանդիպել նրան։ Ու երկուսս էլ ուրախացած, ջերմազին
զրկախառնեցինք։ Ինչպէս լաւ էր։

— Դու արդէն լողանալուց վերադառնում ես, —
ասացի։

— Այսօր երկրորդ անգամն է, երեք օր է՝ այստեղ
ենք։ Դուք երբ էր եկել։

— Երեկ։ Մեր տնից միայն ես եմ եկել մօրաբրոջս
հետ։ Երեկոյեան կը տեսնենք ու կուշտ կը խօսենք։

— Հէ է՝ — բղաւելով ցած վագեց Յակոբը։

Ես հրճւելով թռայ ժայռից ժայռ ու հասայ մերոնց

ետեից։ Ահա և տափարակի վրա ենք։ Գնացինք դէպի
ջերմուկները. երկու խոշոր աւազանները լիքն էին լողա-
ցողներով և ուրախութեան ու հրճւանքի մի աննկարա-
գրելի ճիչ ու աղաղակ էր բարձրանում լողացողների մէջ։

Գիները լողանում էին առանձին աւազանում և շա-
տերը նրանցից զրկած ունէին երեխաներ, որ պահում
էին ձեռների վրա, գլխներից վեր ու երբեմն թաղում է-
ին ջրի մէջ ու դուրս հանում։

Մենք կանգնեցինք, սպասելով լողանալու մեր հերթին։

Ջերմուկներից քիչ հեռու, մի հարթ տեղում, արեւի
տակ, ջահիլները պար էին բռնել։ Պարն առաջնորդողի
ձեռքում փրփրում էր կարմիր թաշկինակը, և կա-
նանց, աղջիկների ու տղամարդկանց խառն շարքը գը-
նում էր առաջ, բաց թողնելով զիլ ու ծորուն պարերգը։

Թոյ, թոյ, թոյ՝ շարունակւում էր պարը, անդադար
նորոգւելով նոր նոր պարողներով։ Թռչում էին հա թըռ-
չում և քամին խաղացնում էր տղամարդկանց մահու-
ղէ գէյմա-վերնազգեստները։

Ես գնացի լողանալու։

Մօրաբրոյս թևերիցս բռնած, ինձ կախեց աւազանի
մէջ և պատուիրեց բռնել ժայռերից ու ափից չը հեռա-
նալ։ Աւազանը մեծ էր ու բոլորակ, ափերը բնական ու
հաստատուն քարերից։ Մարդու ձեռքերը բնական աւա-
զանին աւելացրել էին միայն ներքեից մի անցք՝ ջուրը
բաց թողնելու համար, որ գնում ու լեռնանում էր տափա-
րակի ծայրում։ Եւ այնքան յորդ էր բղխում ջուրը աւա-
զանի յատակից բազմաթիւ աղբիւրներով, որ կարճ մի-
ջոցում աւազանը լցւում էր բոլորովին։

Եւ բռնած ափերի ժայռերից, ոտներս դէմ տւած
աւազանի քարէ անհարթ պատերին, ես լողանում էի՝
ցածր ու բարձր անելով։ Զուրն ինքը նետում էր վեր և
սուզւելու համար հարկաւոր էր ճիգ գործ դնել։ Իսկ ամեն

անգամ, երբ փորձում էի ավելի բաժանել և ազատ լողալ, իսկոյն թերւում էի մի կողմի վրա, բերանս ջուր էր լցւում, ես վախեցած՝ ձեռներս չփշփացնում էի ջրի վրա և ինձ բռնում էին ու կրկին մօտեցնում ավին։

Ուղիղ մարդու մի բարձր հասակով խորն էր աւազանը։

11. ԴՈՒՇՄԱՆԻ ԼԵՌԸ

Ջերմուկներից քիչ հեռու—հիւսիս ընկնում է գեղեցիկ Դուշման-Դարանը (Թշնամու ձոր), որտեղից հոսում է նոյնանուն փոքրիկ գետակը։ Իսկ գետի ավելի բարձրանում է ժայռոտ ու վիթխարի Դուշման-Դաղը (Թշնամու լեռ), որի գագաթին նստած է նոյնանուն մի բերդ՝ կործանւած ու աւեր։

Այդ լեռն իր ձորերով ու ժայռերով յայտնի է որպէս ապստամբների ապաստարան և աւազակների բուն։ Արիւնն ու սպանութիւնը միշտ անպակաս են եղել այդ վայրերից և այդ պատճառով, յայտնի չէ որ ժամանակներից, այդտեղ ամեն ինչ ստացել է «Դուշմանի» անունը։

Ջերմուկների մօտից, լեռան գագաթին, հազիւ նրկատելի տեսնում էինք մարդիկ։ Դժւար էր լինում որոշել նրանց շարժումները։ Այդ բարձրութիւնից գլորւած մի բարը, իր հետ քշելով առաջն ընկնող բոլոր բարերը, ահագին զորքիւններով գահավիժւում է ներքև և լեռան ստորոտում ջարդ ու փշուր բարերի մի հեղեղ դարձած՝ լցնում է Դուշմանի գետը։

Գեղեցիկ ու հպարտ է Դուշման-Դաղը, որին մենք ընկերներով նայում էինք երկար։ Այդ չոր, բարոտ ու անդունդներով ծածկւած լեռը գրաւում էր մեզ։

—Օ՛խ, ինչպէ՛ս լաւ է այնտեղ գնալ, այն բարձր լեռան գագաթին։

Ու դիմեցինք ձորի խորքը, որտեղից զգոյշ ու գագտագողի հետևեցինք լեռը բարձրացող երիտասարդներ-

րին։ Ամեն ըոպէ երկիւղի մէջ էինք, թէ ահա մեզ, որպէս փոքրերի, ետ կը դարձնեն։

Մէջքից կռացած դէպի առաջ և տեղ-տեղ էլ փորսոդ տալով, հեհնէ բարձրանում էինք լեռը։ Օդը ներշնչում արագ-արագ և ծիծաղն էլ աւելի յոգնեցնում ու թուլացնում էր մեզ։ Չնչակտուր՝ հազիւ կարողանում էինք կիցկտուր խօսքերով մեր տպաւորութիւնները հաղորդել։

Դանդաղ առաջ անցնելով, մի քանի ըոպէ բարձրանում էինք մանր քարակոյտերի վրայով, որ ամեն քայլափոխին ոտքի տակից ներքև էին սողում, դժւարացնելով վերելքը։ Մագլցեցինք և միջանի ժայռեր, ու այնուհետև հեշտացաւ։

Չտապով հասանք գագաթը և մի խոր բաւականութեամբ շունչ առանք։ Որպիսի՛ լայն աշխարհ բացւեց մեր առաջ։ Նայում ենք արեւը՝ Պարսից հողի վրա՝ Մալմաստի գեղեցիկ, կանաչազարդ հովիտն է, ուր հազարաւոր ջրերը ոլոր-մոլոր ձգւած ժապաւէնի նման պսպղին էին տալիս արևի ճառագայթների տակ։ Իսկ դէպի արևմուտք՝ Օսմանցոց հողի վրա՝ փռւում է Աղբակի լայնածաւալ ու անդադր դաշտը։ Գտնւում ենք երկու պետութիւնների ուղիղ սահմանագլխին։ Նայում ենք, նայում ու չենք կշտանում։

Այնքան գեղեցիկ էր երևում այնտեղից ամեն բան. կարծես դաշտերը, լեռներն ու ժայռերը, բոլորը յղկւած, հարթւած լինէին։ Աղբիւրների մօտ հաւաքւած ժողովուրդը երևում էր մրջիւնների պէս։—Ճէ՛յ, գոռում էինք մենք ու թափ տալիս մեր ձեռքը. կարծես պիտի լսէին մեզ։

Ման եկանք լեռան վրա ամեն տեղ։ Ամեն մի փոսը, ամեն մի ճեղքը գրաւում, հետաքրքրում և զբաղեցնում էր մեզ։ Տեսնում էինք մի բարձր գլորւած ու կանգ առած մի տեղում, կամ ժայռեր՝ ցցւած լեռան մակերեւոյթից բարձր, և դրանք բոլորը թուում էին մեզ խորհրդաւոր։ Թւում էր թէ այնտեղ եղել է մի շարժուն ու ե-

ռուն կեանք, որ յանկարծ կանգ առել ու բարացել է շար վհուկի մի հարւածից: Եւ մենք սիրեցինք Դուշմանի այդ ըմբոստ ու խրոխտ լեռը:

Լեռան զագաթի ամենաբարձր կէտում Դուշմանի կործանւած բերդի աւերակներն են: Ամբողջ են մնացել մի քանի բարաշէն խուցեր: Բերդի վրա երևում են հարւածների հնացած, մաշւած հետքեր: Ո՞վ գիտէ՝ մի ժամանակ ինչեր են կատարւել այնտեղ, ո՞վ գիտէ՝ մի ժամանակ ինչպիսի բաջեր են ապրել այդ ազատ լեռան վրա:

Երկար մնացինք այնտեղ. երկար դիտեցինք հրացանով նշան դնող երիտասարդների մրցութիւնը: Ինչպէ՛ս էին փայլում նրանց զէնքերն արևի տակ և ինչպէ՛ս էին սագում զէնքն ու զրահը այնտեղ, լեռան այն ազատ բարձրութեան վրա:

Ու երբ լեռնից իջել էինք աղբիւրների մօտ, շուտ-շուտ նայում էինք Դուշմանի բարձր զագաթներին ու սրտանց ափսոսում, — ինչու մի քիչ էլ չմնացինք այնտեղ:

Քիչ առաջ ինչքան բարձրում էինք կանգնած, իսկ այժմ ո՛րքան ցածրացել ենք:

12. ԽՈՏԵՐԻ ԳՐԿՈՒՄ

Արևի կիզիչ թափը վաղուց արդէն կոտորւել էր: Մենք ընկերներով, վրաններից հեռու, ծառերի տակն էինք: Ծառերը փոքրիկ էին ու հազիւ մի քանի հատ:

Այնտեղ, բրդերի ու թուրքերի սարքած շուկայում, առատութեամբ թափւած սեխը, ձմերուկը, տեսակ-տեսակ խաղողներ, մրգեր, պտուղներ և ուրիշ բաներ շրջապատւած էին գնողներով: Ոգեւորւած թուրքերն ահագին կանչոցով գովում էին՝ մէկն իր ձմերուկը, միւսն իր խաղողը:

Մենք ընկերներով զատւեցինք այնտեղից, ու Դերիկի գաշտերը գնացինք ման գալու:

Ահա խրճիթներ՝ մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ, — բո-

լորը հինգ խրճիթ: Այդ էր վանքի գիւղը՝ նոր հիմնադրած և ազրատ բնակիչներով:

Նրանք մշակում էին Դերիկի հողերը և աճեցնում ու պահպանում էին նրա հօտերը: Բայց Դերիկի վանահայր վարդապետի ջանքերով շուտով գիւղը պիտի բերւէին նոր բնակիչներ, ծառեր ու այգիներ պիտի տնկւէին ջրերի ափին, ուսումնարան պիտի շինւէր և մի քանի տարւայ ընթացքում մի գեղեցիկ գիւղ պիտի լինէր այնտեղ:

Թողինք խրճիթները և անցնելով կիսատ մնացած մի բարաշէն հաստ պարսպի մօտով, առաջ վազեցինք մի լայն մարգագետնի վրա: Այդտեղ մեր սրտին տիրեց մի անդուսպ ցանկութիւն՝ վազելու, թռչկոտելու ու խաղալու: Եւ կօշիկներս պատահածին պէս դուրս նետելով ոտներիցս, խելագար պտոյտներով վազվուտեցինք փափուկ մարգագետնի վրա՝ կազմելով մի աննկարագրելի ժխոր: Թափով պտրտւում էինք դաշտի մէջ, և մեզ երևում էր, որ շրջակայքի բոլոր արտերը, արօտներն ու լեռները նոյնպէս պտոյտ են գալիս այնքան արագութեամբ, որ նրանց վրայի խորդ ու բորդերը, դար ու փոսերը կոկւել ու սիրունացել էին:

Եւ շնչակտուր հասնելով մարգագետնի կողքից հոսող առւակին, բարձրագոյ ծիծաղով թաւալեցինք նրա ափերին: Ու՛հ, ի՛նչպէ՛ս բարձր ու ցածր էր լինում մեր կուրծքը, ի՛նչպէ՛ս ուժգին էր խփում մեր բազուկը: Եւ հրաշալի էր այնտեղ — ջրի ափին: Կանաչ սէզն ու երեք-նուկը այնքան առատութեամբ բուսել ու թանձրացել էին առւակի երկու կողմերից, որ նրանց արանքում հազիւ պտպղին էր տալիս լեռնային սրնթաց անապական ջուրը: Անպատմելի բաւականութեամբ մենք ծուլանում էինք փափուկ խոտերի վրա՝ ականջ դնելով ջրի հնչուն, կախարդական ձայնին:

Անուշ ինքնամոռացութեամբ ապրւած, պառկել ու անկուշտ երագում էինք: Բոլորակ լեռները նման էին

հսկայական պարիսպների, որոնց վրա, իբրև առաստաղ, կռթնել էր երկնքի կամարը: Եւ ինչպէս աննիւթական մի ջահ, կամարից կախ, մեր դիմաց վառուժ ու լուսաւորում էր մայր մտնող արեգակը: Կարծես մենք գլուխուժ էինք չնաշխարհիկ, աղամանդէ պալատում, ուր ամեն բան այնքան հրճւանք և այնքան խորհուրդ ունէր իր մէջ:

Յափշտակած, տարած վերջալոյսի դիւթական պատկերով, մենք կարծես այլևս առական ամիսն չէինք: Թռել, կանգնել էինք ահա այն ոսկէզոծ ժայռերի վրա և ցատկոտում էինք մէկից միւսը՝ անհանգիստ ու ճախրող թիթեռների նման:

Օ՛խ, ինչպէս վսեմ էին այդ լեռները, ինչպէս լաւ՝ այդ առուն, ինչպէս գեղեցիկ էին այդ խոտերը՝ երեկոյեան այդ ժամին: Գլեցինք նրանց, փայփայեցինք, համբուրեցինք ու տրտինդ տալով, մի գլուխ մինչև վրանները վազեցինք:

Երբ մենք կարմրատակած երեսներով, հև ի հև ներս ընկանք վրանը, մօրաբոյրս, Ջէյրանը և միւսները՝ տեսնելով մեր փայլուն զէմբերը, ուրախութիւնից բոցբոցող աչքերը, յանկարծ վրա պրծան մեզ՝ ու տո՛ւր թէ կը տաս: Ծեծում էին մեզ, անխնայ ծեծում: Ու այդ ծեծի տակ մենք այնպէս էինք լիք ու բարձր ձայնով ծիծաղում, կարծես ջրվէժ լինէր գահավիժելիս:

Եւ մեզ հետ ծիծաղում էին ամենքը, ու միևնոյն ժամանակ ծեծում: Ծեծում էին համբոյններով, կրծքերի վրա խանդավիս ճնշումներով: Թեւերի մէջ առած, ինչպէս պարուրած երեխաների, մեզ տարուբերում ու ճօճում էին տարօրինակ, դմայլելի ձևերով: Կարծես այդ ծիծաղների, այդ չքնաղ աչքերի միջից մի անմահական բոյր դուրս յորդելով, լցնում էր վրանը և կեանքն այդ բոյլէին այնքան քաղցր, այնքան հրճւանքով լի էր:

Ու խայտալով թռչկոտում էինք վրանի մէջ:

— Տատի ջան, տատի, էն սարի գլխին աղբիւր կայ:

— Հա, կայ, բա, էն բարձր սարի գլխին աղբիւր կայ:

— Տատի ջան, տատի, ով նրա ջրից խմի, նա միշտ կապրի:

— Հա, բա. ով նրա ջրից խմի, նա անմահ կը լինի:

— Տատի ջան, տատի, բաս Անմահական Աղբիւրն է նա:

— Բա, բա. Անմահական Աղբիւրն է նա: Ազրահայի իմաստուն թռչունն է բուն դրել այն Անմահական Աղբիւրի մօտ:

— Տատի ջան, տատի, Ազրահայի հրաշալի հէքիաթը մեզ պատմիր:

— Հէքիաթ՝ կը գնանք տուն՝ կը պատմեմ, էստեղ սազ չի գայ:

— Ձէ, հիմա պատմիր, տատի ջան, հիմա պատմիր:

— Տղաների սիրտը մի կոտորի, ասաց Մըսըրը:

Ծաղիկ Տատը էն ձևով գլուխը թեքեց մի կողմի վրա, որ ասում էր՝ «լաւ»:

Մենք ուրախութիւնից ծափ տւինք: Նստեցինք վրանի առաջ՝ կապերտի վրա: Ծերունի Մեսրոպն անգամ տեղաւորեց և հետաքրքրութեամբ դարձաւ Ծաղիկ Տատի կողմը: Մօրաբոյրս ամուսնու հետ կողք-կողքի նստած՝ նոյնպէս ուղղեցին: Արշակը, յենւած Ծաղիկ Տատի ծնկանը, աչքերը յառել էր նրա զէմբին: Ջէյրանը նստել էր ու իր սովորութեան պէս ձեռները դրած գոգնոցի վրա և ծնօտը մի քիչ վեր բռնած, նայում էր: Ես թաւալել էի նրա կողքին և ծնօտս առած ամբարիս մէջ, արմունկներով յենւել էի յատակին:

Ծաղիկ Տատը մէկ նայեց ներքև, մի բոյլ այնպէս մնաց և ապա աչքերը մի տեսակ բացեց դէպի մեզ ու սկսեց:

13. Ա.ՋՐԱՀԱՅԻ ԻՄԱՍՏՈՒՆ ԹՌՉՈՒՆԸ

(Հէքիաթ)

«Հազար տարիներ առաջ կար մի երջանիկ աշխարհ՝ անունն Ազրահա:

Հազար տարիներ երկնքի օրհնութիւնն անսպառ

Թափուում էր այդ երկրի վրայ, և մարդիկ այնտեղ ապրում էին զոհ, ուրախ ու երջանիկ:

Գեղեցիկ երկիր էր Ազրահան:

Ամեն օր հրաշալի արշալոյսին, երբ ծագում էր ջերմ ու պայծառ արեգակը, հիասքանչ երկնքի տակ արևագարդում էին հսկայական լեռներ, թառուտ անտառներ, մեծ-մեծ գետեր և անդնդախոր ձորեր:

Ազրահայի սիրուն աղջիկները լցնում էին հովիտներն անվիշտ աղմուկով և թիկն տաժ ծաղկասփիւռ սարալանջերին, զմայլած ժպտում էին իրանց չքնաղ վաթանին:

Այն լեռների վրա՝ մանուկ հովիւր յնւած իր ցուպին, նայում էր աշխոյժ արածող հօտին: Էն ժայռի տակից աղբիւրն էր փախչում, ուրախ խայտալով, և ձորի խորքում, դաշտերի վրա ձգւում էին ջրերի պսպղուն գօտիներ:

Գեղեցիկ, ծառազարդ դաշտերում շինականները հերկում էին հողը և գցում էին նրա բարեբեր կրծքի մէջ յոյսի հատիկներ: Երկիրքը թափում էր յորդ անձրևներ, լեռները բաշխում էին առատ ջուր, և յոյսի հատիկները բուսնում, աճում և ոսկէ հասկերով ծփում էին դաշտի վրա՝ մեղմաշունչ, անուշ հովի առաջ:

Ամառայ կիզիչ արևի տակ փայլում էր մանգաղը, և խոնջացած գլարթաղէմ հնձուրները հանգստանում էին հաճոյքով զով ուռնու տակ և խմում էին աղբորակի վճիտ, անմահական ջրից:

Աստղերն ելնելուն, մանգաղներն ուտին, գիւղն էին դիմում, և ճանապարհին ցնծում էր ուրախ շինական երգը, և կտուրներից ձայն էին տալիս նոցա երգերին:

Կտուրի վրա, անուշ լուսնի տակ փուլում էր սեղան և հնձուրները ուտում էին կուշտ և խմում էին Ազրահայի կարմիր այն նեկտար գինուց:

Եւ խոր քնի մէջ, մինչև բարի լոյս, զով հովն էր խաղում նրանց երեսին, և թովիչ երազն յափշտակում էր նրանց ջինջ հողին:

Եւ երբ գալիս էր Ազրահայի փոքրիկ, սիրուն ձմեռը, շինականները լիքը ամբարով՝ բոլորում էին օջախի շուրջը և պառաւ տատը պատմում հրաշալի հէքիաթ և սովբեցնում էր փոքրիկ թոռներին իրանց վաթանի—սիրուն Ազրահայի և բաջ պապերի գիւթական երգը:

Եւ երգում էին գիւղական անշուր, մաքուր յարկի տակ՝ երգն Ազրահայի իմաստուն թռչնի և գովքը իրանց բաջ թագաւորի:

Ազրահայի երկիրն ունէր մի իմաստուն և ծեր թռչուն: Ազրաներն ամենքը գիտէին, որ այդ թռչունը մնացել է իրենց շատ հին պապերից, բայց ոչ-որ չգիտէր, թէ որ օրւանից կամ որ տարւանից նա բաղդն էր դարձել Ազրահայի երկրին:

Ամեն առաւօտ, լոյսը բացւելուն, թռչում էր Ազրահայի իմաստուն թռչունը, հպարտ սաւառնում էր չքնաղ Ազրահայի վրա, և վաղորդեան ջինջ օդի մէջ նայում էին նրան բոլոր Ազրաները և աղաղակում էին. «Ով իմաստութեան մայր, քո թևերից բարիք է մաղւում մեր ազատ երկրի վրա»:

Եւ իջնում էր իմաստուն թռչունը, մտնում էր շինականի խրճիթը. փոքրիկ մանկիկը շոյում էր նրա ոսկեփայլ մէջքը, կատուն մռռալով հեզիկ շփում էր նրա կողքի փափուկ մազերը և հաւերը կրկրալէն պար էին բռնում նրա առաջին:

Սիրում էր նա նստել արօրի մաճին, սիրում էր նայել խորունկ ակօսին և ականջ դնել հերկւորի երգին:

Ու սիրում էին նրան ազրաները, ու ծաղկում էր Ազրահան նրա իմաստութեամբ:

Ամեն տարի, երբ ձիւնը հալւում էր դաշտերից, իրը հողի տակից լոյս աշխարհ էին նայում կանաչ կոկոններ, մի նշանակած օր Ազրահայի ամբողջ ժողովուրդը դուրս էր գալիս հրապարակներում, կտուրներում ու փողոցներում:

Ու թռչում էր Ազրահայի իմաստուն թռչունը:

Թուշում, ճախրում էր օդի մէջ և նստում էր ամենաբաջ ու ամենախմաստուն մարդու գլխին: Ու այն մարդուն՝ լինէր նա շինական թէ ազնւական, լինէր գիւղացի թէ քաղաքացի, կին թէ տղամարդ, Ազրահայի ամբողջ բնակիչները սիրով պսակում էին թագաւոր:

Եւ երկրի ամեն կողմերից, ամենի նժոյգներ հեծած, թուշում էին թագաւորի մօտ Ազրահայի ամենաբաջ և ամենաբնտիր երիտասարդները:

Եւ այդպէս միշտ ամենաբաջ և ամենախմաստուն մարդն էր լինում երկրի թագաւոր, և երկիրը պահպանում ու շէնացնում էին Ազրահայի ամենաբնտիր երիտասարդները:

Եւ ծաղկում էր Ազրահան տարէց-տարի, օրէց-օր:

Զքնաղ պալատներ, ամպամերձ աշտարակներ և վիթխարի ամրոցները զարդարում էին երկիրը ամեն տեղ՝ լեռների վրա, դաշտերի ու հովիտների մէջ: Ամբողջ երկիրը ցանցի պէս ծածկում էին մարուր ճանապարհներ և գետերի ու ձորերի վրա հաստատուում էին ամրակուռ ու խրոխտ կամուրջներ:

Եւ Ազրահայի բնակիչները յաւերժական երգերում փառաբանում էին իրանց ազատ հայրենիքը և օրհնում էին իրանց իմաստուն թուշին:

Երբ օտարները դոսից կամենում էին ուժով ներս մտնել և աւերել Ազրահան, այն ժամանակ աշխատասէր խաղաղ Ազրանները՝ կին և տղամարդ, միաբան հողով, երկրի ամեն ծայրերում, անխորտակելի պատնէշի նման դէմ էին դնում:

Եւ խաղաղ, ապահով ծաղկում, զարդարում էր Ազրահան, և զոհ ու երջանիկ ապրում էին Ազրաններն հազար տարիներ:

Բայց եղաւ մի թագաւոր, որ չուզեց տեղ տալ նորընտիր թագաւորին, վռնդեց նրան, ժողովրդի վրա ծանր հարկեր նշանակեց և ճնշեց նրա ազատութիւնը:

Վեր սաւառնեց Ազրահայի իմաստուն թուշունը, վըշ-

տոտ աչքերը չորս-բոլոր ման ածեց և մի մարդ չը տեսաւ, որ կամենար թագաւորի բռնութեան դէմ կանգնել:

Վշտահար թուշունը սուր ճիշ արձակեց, ուժեղ թեւերը լայն թափահարեց ու թռաւ հեռացաւ Ազրահայից:

Տխրութեան մի թանձր քօղ ծածկեց Ազրանների դէմքը, չքացաւ ձորերի և դաշտերի ուրախ աղմուկը և մարդիկ գլուխները դռնից հանած՝ կասկածով էին նայում դուրսը:

Թշնամութիւնը բուն դրեց նրանց մէջ, և եղբայրը թափեց եղբօր արիւնը:

Երկիրը զաղարեց շէնանալուց, ժողովուրդը բռնութեան տակ կորցրեց քաջութիւնը և մի օր օտարները ոտի ելան ու արշաւեցին Ազրահայի վրա: Անսպարտաւան թագաւորը զօրքեր հաւաքեց և հրաման տուեց կուռնու: Բայց թշնամին յաղթեց, սպանեց թագաւորին և կործանեց նրա զահր: Արիւնով ու կրակով տիրեց ամբողջ ժողովրդին և ծանր բարի պէս չորեց նրա կրծքին:

Եւ արիւնն ու արցունքը թափւում էին ժողովրդի աչքերից:

Այդպէս դժբախտացաւ Ազրահան:

Անցան տարիներ, և մի օր ինչ որ կամացուկ շշուկ էր լսում ճնշւած ստրուկների մէջ:

Մի հողագործ արտը վարելիս գտել էր մի հին քար, որի վրա փորագրւած էր, թէ Ազրահայի իմաստուն թուշունը բերւած է եղել Անմահական Աղբիւրի մօտից:

— Անմահական Աղբիւրի մօտն է իմաստուն թուշին բունը, — փսփսում էր ժողովուրդը: — Այնտեղից պէտք է նըրան բերենք, որ գտնենք վերստին մեր հին փառքն ու երջանկութիւնը:

Դուռն եկան մի բանի սրտոտ երիտասարդներ, չը վախեցան բռնութիւնից, հագան երկաթէ տրեխներ, վերցրին պողպատէ գաւազաններ և ընկան երկրէ երկիր՝ իմաստուն թուշին գտնելու համար:

Անցան դաշտեր, ձորեր, լեռներ, և ամեն տեղ՝ դաշ-

տերի հողմերին, լեռների արձիւներին, կռունկների շարաններին հարցնում էին. «Եւրաբ չէ՞ր տեսել Ազրահայի իմաստուն թռչունին, եւրաբ չը գիտէ՞ր՝ որտեղ է բղխում Անմահական Աղբիւրը»: Հարցնում ու գնում են անդադար: Եւ մաշում է նրանց գաւազանի ծայրը, և բարականում է նրանց տրեխների տակը:

Անցան տարիներ, նոր սերունդներ եկան, հետզհետէ շատացան խիզախ երիտասարդները, հետզհետէ յոյսն էլ շատացաւ ժողովրդի մէջ:

Եւ մինչև այսօր էլ անհամար երիտասարդներ՝ հագած երկաթէ տրեխներ, բռնած պողպատէ գաւազաններ, անդադար թափառում են աշխարհէ-աշխարհ, երկրէ- երկիր և հարցնում են ծովերի վրայից եկող բամիւններին, լեռների կատարին նստած արձիւներին, հեռից չուղ կռունկների շարքերին. «2ը տեսա՞ք եւրաբ Ազրահայի իմաստուն թռչունին, եւրաբ չը գիտէ՞ր՝ որտեղ է բղխում Անմահական Աղբիւրը:

Հարցնում են ու անցնում անդադրում:

Եւ շատ է մաշել նրանց գաւազանը, և մօտ են ծակելու նրանց տրեխները:

Երանի ո՞վ պիտի գտնի Անմահական Աղբիւրը, ո՞վ պիտի բերի Ազրահայի իմաստուն թռչունը:

14. ՀՐԱՇԱԼԻ ՁԱՆԳԻԻԼՈՒՄ

Տատիկն իր հերիաթը վերջացրեց:

Հասաւ զով ու անուշ երեկոն:

Վրաններում հետզհետէ վառւեցին մօմերը:

Նստել էինք վրանի առաջ փռւած կապերտին ու լուծեամբ ապրում էինք լեռնային խաղաղ երեկոյի քնքոյշ ու խոհուն հաճոյքը:

Հատ-հատ խօսքեր, կարծես մոլորւած, երբեմն դուրս էին ընկնում ու իսկոյն կորչում:

Մեր գլխի վրա անհամար աչքերով թարթում էր գիշերային երկնքի հազար խորհրդով, հազար երգերով

ապրող կամարը: Այնտեղ էլ երկինքը նոյնն էր, ինչպէս մեր գիւղում: Ամենքին իրանց տեղում՝ տեսնում էի այն բոլոր աստղերը, որոնց ես ճանաչում էի: Ահա ուղիղ մեր դիմաց—արեւելքում հորիզոնից նոր բարձրանում է և այն պայծառ, շողշողուն աստղը, որին գիւղում սիրում էինք նայել ամեն երեկոյ: Ամենից մեծ, ամենից մօտիկ աստղն էր նա:

Եւ լուռ, կարծես խորհում էին ամբողջ վրանները: Այստեղ, այնտեղ երբեմն լսում էին երգող մանկական զիլ ձայներ ու կրկին լռում:

Ու մինչդեռ մենք պառկոտած վրանի առաջ, նայում էինք աստղոտ երկնքին կամ ականջ էինք դնում լսող երգերին, հնչուն ու բարձր՝ լսեց բոլոր ուխտաւորներին ծանօթ ձայնը:

— Սկսեց:

— Սուս, լսենք՝ ինչ է երգում:

Խաղաղ օդի մէջ ձայնը հնչում էր բարձր, գնում էր հեռուն և թւում էր թէ երգում էին ուղիղ մեզ մօտիկ: Ուղղւած, գլուխներս բարձր բռնած, մենք լսում էինք երգը, իսկ օդի զով հոսանքը հասցնում էր մեր ականջին նրա ամեն մի խօսքը:

Սիրտս կանթեղ կը վառեմ,

Եկած ճամբիդ լոյս կանեմ:

Սիրուդ համար, այ աղջիկ,

Դուշման մարդուս լաւ կանեմ:

Յաջորդեց մեզմ ու քնքոյշ մի կանացի ձայն:

— Էդ էլ Գիւլին է:

— Սուս, տղայ և աղջիկ հարց-պատասխան են երգում: Աղջիկը երգում էր:

Սիրուդ ճամբին լոյս կանես,

Դուշման մարդուդ լաւ կանես:

Բայց թէ յանկարծ ինձ կորցնես,

Լոյս աշխարհում ինչ կանես:

Տղան— Դերվիշ կընկնեմ զոնէ-դուռ,
Դարդս կերգեմ ամեն դուռ.
Ողջ աշխարհը ման կըզամ,
Քեզ կը փնտռեմ զոնէ-դուռ:

Աղջիկը— Թէ մի ամբոց ինձ տանեն,
Պարսպի մէջ բանտարկեն,
Կտրիճ տղայ, ո՞նց կանես,
Թէ դարպասը պինդ փակեն:

Տղան— Կառնեմ կրակ երկնային,
Կը տամ սազիս սիմերին,
Էնպէս վառւած երգ կասեմ,
Պարսպ-դարպաս կը հալեն:

Աղջիկը— Ծովի բիւրեղ պալատին
Թէ թագուհի ինձ տանեն,
Էլ դու ինձ ո՞նց կը տեսնես
Անձէր ծովի յատակին:

Տղան— Ծովերն ամեն ման կը գամ,
Մումուռ կը լամ, ման կը գամ.
Ջրերը խոր յուզելով,
Քեզ սուգ ձէնով ձէն կը տամ:

—Ի՞նչ բաղցր բան է ջահէլութիւնը,—ասեց ծերունի Մեսրոպը, երբ լսել էր գեղեցիկ գուգերգը.—աշխարհում ամեն սիրուն բան ջահէլութիւնն է ստեղծում: Էտ երգը սիրուն ու թովիշ է էն աստղերի պէս, անվախճան է անմահութեան պէս: Ջահէլութիւնն է ստեղծել նրան:

15. ԴԵՊԻ ԱՆՄԱՀԱԿԱՆ ԱՂԲԻԻՐԸ

Մեր վրանի դուռը նայում էր ուղիղ արևելք: Դիմացը տարածւած էին Դերիկի լեռները՝ միմեանց բամակ բարձրացած իրանց կոնաձև գագաթներով:

Նստած ենք վրանում և սպասում ենք արևի ծագման:

Մեր մտքում դալիս են պատկերներ երեկայ հրաշալի հերիաթից և յափշտակւած այդ պատկերներով, խորին հիացմամբ նայում ենք լեռների վրա:

Այնտեղ մի նօսը կարմրութիւն հետզհետէ բարձրանում, փուռւմ է երկնքի երեսին:

Մօտ էր արևի ծագումը:

Յանկարծ արագութեամբ գունաւորեց արևելքը և վայրկենաբար նախ դէպի վեր և ապա ուղիղ՝ դուրս վազեցին հրեղէն ճառագայթները և նրանց ետևից արևի վերին մասը: Մի բոպէ լեռների վրա ցուցլացին ծիածանի բոլոր գոյները, ապա արագութեամբ անհետացան, և լեռան վրա երևաց արեգակի ամբողջ գունդը: Հրճւանքով նայում էինք հրեղէն գնդին, և մեզ երգում էր, որ լոյսի մի ժապաւէն արագ-արագ, ետադարձ շրջաններով պտտւում է նրա շուրջը:

—Նայեցէք, տղայք,—ձայն տուեց ծերունի Մեսրոպը,—ահա այն բարձր լեռների վրա, ուղիղ այնտեղ, որտեղից արևն է ծագում, գտնւում է Անմահական Աղբիւրը: Ո՛վ գնայ այնտեղ, նրա ջրից խմի, անմահ կը դառնայ:

—Եթէ գնանք այնտեղ, կը գտնենք Անմահական Աղբիւրը, կազատւի Ազրահան:

—Այո:

—Բայց ո՞վ կարող է գնալ այնտեղ. երևի ոչ ոք, բացի թռչուններից:

—Ո՛չ, մարդն էլ կարող է գնալ: Երբ ես ձեզ նման մանուկ էի, բարձրացայ այն լեռան ամենաբարձր գագաթին, աչքերս վառւած, կատաղաբար վազ տուեցի, որ գտնեմ ու գետինն էլ հետը պոկ տամ ու ցած բերեմ Անմահական Աղբիւրը: Բայց յանկարծ ամպերը կուտակեցին, մթնեց սարի վրա և այնպէս շրջապատեց ամպը, որ ես կանգնեցի ու վախեցած վերև նայեցի: Ահեղ ձայնով

գոռգոռացին ամպերը, կայծակը շանթեց և փայլակները հրհրելով ինձ ցած գլորեցին լերան զազաթից: Երևի ժամանակը չէր... Բայց եթէ կարող էր, դուր գնացէր: ով գիտէ, գուցէ ամպերը չեն գայ հաւաքւի, սարի գլխին չի մթնի, փայլակները ձեզ չեն գլորի ցած և դուր կը գտնէր Անմահական Աղբիւրը:

Միենոյն ըռպէին ես ու Արշակը լուսթեամբ իրար նայեցին: Կարծես մի միտք էին ուզում վճռել: Նայեցինք և անխօս հասկացանք միմեանց միտքը:

— Կարող ենք գնալ, — ասացինք միաբերան:

— Ա՛յ, բաջ տղաներ էք երևում. միշտ այդպէս եղէք. ես սիրում եմ քաջութիւնն ու համարձակութիւնը: Գնացէք, միայն ձեզ ասեմ, չը պէտք է վհատէք, երբ կը տեսնէք, որ Անմահական Աղբիւրի սարը հեռանում է ձեզանից: Բայց իսկապէս շուտ չէք հասնի: Մի լերան կը յաջորդի մի ուրիշը, նրան մի ուրիշը, էլի մէկը, դարձեալ մէկը և այդպէս շարունակ, մինչև որ կը հասնէք ամենաբարձր զազաթին, որտեղ է Անմահական Աղբիւրը:

— Մենք գնում ենք, — գոչեցինք ու ոտքի էինք:

— Նախշուն իգիթներ, կը գնաք, Անմահական Աղբիւրը կը գտնէք, — տեղից վեր թռաւ ու մեզ փոխէ փոխ գրկելով ու համբուրելով՝ գոչեց մօրաբոյրս:

— 2էք վախենայ, որ գնաք բարձր սարի գլխին, — կամացուկ հարցրեց Ջէյրանը:

— Ինչո՞ւ ենք վախենում, — խրոխտացինք մենք և վրանից դուրս թռչելով չու գցեցինք ամբողջ վրանները և իսկոյն խմբելով մեր ընկերներին, թռանք դէպի լեռները: Լեռներ անսահման՝ միշտ վեր, դէպի վեր:

Ու ընկերների մեր բանակը՝ խիզախ ու վազբոտ՝ դիմում է վեր, դէպի վեր՝ քրտնաթոր ու հեքոտ:

Մի զազաթ, երկու զազաթ: Այդքան արդէն բարձրացել ենք: Երրորդը կանգնած է վերևում և հրապուրիչ կախարդի նման մեզ է կանչում: Դէհ:

Միշտ վեր, դէպի վեր՝ քրտնաթոր ու հեքոտ:

Եւ քանի բարձրանում ենք, կախարդն այնքան պակասեցնում է իր հրապուրը: Արդէն երրորդի զազաթին ենք: Վերև չորրորդն է՝ կարծես ոտից գլուխ մի մուգ ու հարթ շապիկ հագած: Գեղեցիկ է նա և հրապուրիչ, ինչպէս մի կախարդ:

Դէ, դէպի վեր՝ խիզախ ու վազբոտ:

Բայց այս ինչ ձայն է:

Սարի լանջին արօր կայ լծւած. մի զոյգ եղբւր ըստ են, իսկ մաճկալը երգում է:

— Գնանք նրա մօտ և հարցնենք Անմահական Աղբիւրի մասին, — դեռ շատ կայ հասնենք:

— Հասճն է, Հասճն, — ուրախ բացականչեցինք խմբովին, երբ մօտեցանք արօրին ու տեսանք հրացանը լուծի վրա կասկած: Դերիկի արօրն էր:

— Բարի աջողո՞ւմ: Հասո եղբայր:

— Այ դուր բարով, փոքրիկ մանուկներ. ինչ էք անում այստեղ:

— Անմահական Աղբիւրն ենք գնում, Հասո եղբայր, դեռ շատ կայ հասնենք:

— Անմահական Աղբիւրը. սա՛րն ի վեր միշտ բարձրացէք, մինչև որ հասնէք:

— Դէհ, մնաս բարով, Հասո եղբայր:

— Գնացէք բարով, կտրիճ մանուկներ:

Կախարդը կանչում է միշտ վեր, դէպի վեր, քրտնաթոր ու հեքոտ:

Կախարդը ցնդեց, ուր կորաւ յանկարծ:

Ահա նա, բարձր. նոր է հասել ու նստել: Հաւաքում է լայն զգեստի փեշերը և ծածկում է կախարդական մարմինը:

Ինչքան հրապուրիչ է:

Դէհ. դէպի վեր ու միշտ վեր: Բայց՝

— Այս ինչ ձայն է:

— Ի՛նչ անուշ ձայն է:

— Կախարդն է երգում:

Յից ժայռի հովում նստած է հովիւը, անուշ ու աշխոյժ սրինգ է սուլում: Մշմշալով արածում է նախշուն հօտը:

— Գնանք նրա մօտ և հարցնենք Անմահական Աղբիւրի մասին, — դեռ շատ կայ հասնենք:

— Բարի աջողում, հովիւ եղբայր:

— Դուք հազար բարի, անուշ մանուկներ, հէք էք մոլորել:

— Հովիւ եղբայր, մենք չենք մոլորել, գնում ենք Անմահական Աղբիւրը, — դեռ շատ կայ հասնենք:

— Անմահական Աղբիւրը. էլի բարձրացէք վերև. թէ որ հասնէք մի ձորի, որի միջից մինչև միւս լեռը ձգւած լինի ձորի յատակից բարձրացող մի հողէ կամուրջ, անցէք վրայից և գնացէք այնքան, մինչև որ հասնէք: Իսկ եթէ ձորը լինի անկամուրջ, խոր ու մութ, ապա ետ դարձէք, գնալն անկարելի կը լինի:

— Մնաս բարով, բարի հովիւ:

— Գնացէք բարով, խիզախ մանուկներ, խրատս լաւ միտ պահեցէք:

Դերիկի հօտն ու հովին էին. լեռների վրա գառներն արածում ու հովիւը թիկն էր տալիս ազատ, ապահով:

— Այ, էն գազաթին կը հասնենք կախարդին:

— Տեսէ՞ք՝ ինչպէ՞ս, ինչպէ՞ս է կանչում:

— Նա մեզ է ուզում:

— Այնտեղ է նրա ապարանքը:

— Եւ Անմահական Աղբիւրը:

Միշտ վեր, դէպի վեր, քրտնաթոր ու հերոս:

Կախարդն այս անգամ շատ բարձր է նստել. Դէ-հա-դէ, դէ-հա-դէ. վեր, վեր, դէպի վեր. ահա գազաթը:

Տխուր ու մռայլ է գազաթը: Չը կայ կախարդը, չը կայ ապարանքը: Սե՛, զարհուրելի վիշապի պէս պառկած է ձորը: Խորն է ու մութը, յատակը չէ երևում, կամուրջ էլ չը կայ:

Էն կողմը դաժան լեռներ, էլ կախարդ չը կայ, հրապոյր չը կայ:

— Ահա ձորը, կամուրջ չկայ վրան, պէտք է դառնանք:

— Այո, ետ դառնանք, պատմենք հովին, որ տեսանք ձորը՝ խորն էր ու մութը և վրան էլ կամուրջ չը կար:

— Հապա Անմահական Աղբիւրը:

— Չը գնանք, չը գտնենք Անմահական Աղբիւրը:

— Նայեցէ՛ք, տղայք, այս ինչ նշաններ են հողի վրա:

— Ոտքի հետքեր են, երեւի հէնց նոր այստեղից գայլ է անցել:

— Կը գայ, մեզ կուտի. դառնանք, ետ դառնանք:

Դէհ շուտ, շուտով ետ դառնանք:

— Ի՛նչ դժուար է Անմահական Աղբիւր գտնելը:

— Եկող տարի կը գանք՝ պինդ գօտի կապած, թեթև տրեխներ հագած, կը վազենք մի թափ մինչև ձորի խորը, կը բարձրանանք այն լեռան ծայրը և կը գտնենք Անմահական Աղբիւրը:

— Այո, այո, եկող տարի, եկող տարի:

— Եկող տարի, եկող տարի, — որոտաց լեռների վրա ու թը՛փ, թը՛փ, թը՛փ՝ բլուրն ի վար գահավիժում են կտրիճները:

Կախարդը ցնդեց, Անմահական Աղբիւրը ցնդեց...

Թը՛փ, թը՛փ, թը՛փ, բլուրն ի վար գահավիժում են կտրիճները...

16. ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՔԱՐՈՋԸ

Կիրակի օրւայ պատարագը հանդիսաւոր էր:

Ինձ այնպէս էր թւում, որ Դերիկի փոքրիկ անգարդարանք մատուռում երգերն աւելի վեհ, աւելի տպաւորիչ էին, քան մեր գիւղի մեծ և փառաւոր եկեղեցում:

Գեղեցիկ ու տպաւորիչ էր և՛ այն վարդապետը, որ կանգնած ամբիոնի վրա խօսում էր ժողովրդի հետ:

Ասում էր՝ «հայ ժողովուրդ, դու սիրում ես բո տունը, պաշտում ես բո սրբերը: Լեռների այս ամայութեան մէջ դու հերոսութեամբ պաշտպանում ես հազար տարիների սրբավայրը:

Ասում էր՝ մի ինչ որ անհասկանալի ուժ կայ ըո մէջ, որ միշտ առաջ է մղում քեզ. այդ ուժը ըո պահապան հրեշտակն է. նա բեզ հազար տարիներ պահել, պահպանել է, հազար արիւն-գետերից է անց կացրել, հազար սուր ու թրից է փրկել:

Բագրատ վ. Թաւաթարեան

Ասում էր՝ դու մի արմատ ունիս, որի վրա աճած ճիւղերը քանի կտրատում են, այնքան էլ նա նոր-նոր շիււեր է արձակում, որոնք մեծանում ու հովաշատ ճիւղեր են դառնում:

Ասում էր՝ ըո աստղը երբէք չի մարի, ըո արմատը երբէք չի չորանայ: Սիրիը ըո վաթանը, սիրիը ըո աշխատանքը և միշտ, ամեն տարի նորոգիր ուխտդ ըո պապերին...»

Եւ վարդապետի ձայնը զանգակի պէս դողանջում էր, ամբողջ մատուռը լցնում:

— Էտպէս վարդապետ դեռ չէր տեսել Սալմաստը, —

նստած վրանների արաջ՝ խօսում էին ուխտաւորները՝ երեկոյեան պլպլացող աստղերի տակ. — առաքելի պէս էր խօսում, ասում էր՝ սիրիը ըո աշխատանքը, ըո պապերի արիւնն ու բրտիները, և հաւատա՛, որ դու կը գտնես ըո անմահութիւնը:

17. ՀՐԱՅԱՆԻ ՊԱՅԹԻԻՆԸ

Հեռաւոր լեռների բամակից շքեղ հանդիսով բարձրացաւ լիալուսնի ահագին, վառվռուն գունդը: Երկնքի մուգ-կապույտ գոյնը աղօտ լուսաւորեց, աստղերը գունաւեցին և լեռները ձգեցին հսկայական սոււերներ:

Հորիզոնի վրա լուսինը մի պահ կարծես անշարժ կանգնել էր և թւում էր թէ նրա լուսաւոր սկաւառակից բարձրանում էր մի լուսեղէն թափանցիկ մշուշ:

Բայց դա մի գեղեցիկ վայրկեան էր:

Լուսինը կարծես թէ պոկ եկաւ իր անշարժ կէտից և արագութեամբ լողաց երկնքի կամարն ի վեր: Լեռների շուրջը ետ-ետ քաշեց և հարթ տարածութեան վրա հետզհետէ երևան եկան քարեր, բոյսերի ցից-ցից մնացած ցողուններ, յետոյ բիշ-բիշ գետափը և ապա գետը: Զուրը փայլեց: Նրա մէջ ցոլացին լոյսի զոզզոզուն ու բեկբեկուղ ցոլքեր:

Պատկերը փոխեց:

Լուսաւորւած դէմքերի վրա մկանները շարժեցին և այնպէս դասաւորեցին, որ ժպիտ ձեացաւ: Մարդիկ զլարթացան: Դուկ, դուկ՝ լուսեցին կամաց, հետզհետէ շատացան, աստիճանաբար բարձրացան և կազմեց աղմուկ:

Շարժում, շրուկ, շշնջիւն ու ձայն միախառնեցին իրար: Սկսեց ուխտաւորների զիշերային անուշ կեանքը:

Մի տեսակ մեղմ ուրախութեամբ, մի տեսակ բնորոշ յոյզով էր լցւում այնտեղ զիշերների կեանքը: Ահա վրաններից դուրս թափեցին ամենքը: Մի քանի տեղեր խմբումներ կազմեցին. այստեղ-այնտեղ լսում են երգի ու շփի ձայներ: Թմրուկի ու գունդայի ձայնը լցնում է արձագանք-

ներով Դերիկի ձորերը, և պարը բոլորում է այնտեղ, և երգն ու ծիծաղը ցնծում են այնտեղ:

Պարում են բնրոյշ ու նազելի ճօճումներով: Տղամարդիկ, կանայք, աղջիկներ ու տղաներ խառը՝ ձեռք-ձեռքի բռնած, մերթ ձգտում են, ձևացնելով մի երկար ու գեղեցիկ շղթայ, մերթ շրջան են բոլորում, կազմելով մի սիրուն ու շարժուն օղակ:

Եւ չեն դադարում երգն ու պարը, մինչև խոր գիշեր: Բայց ես ծերունի Մեսրոպի կողքին նստած՝ լսում էի նրա պատմութիւնները:

Գիշերից բաւական անցել էր: Դեռ ևս լսում էին թմբուկի ձայնը և պարողների ուրախ ու հնչուն երգը:

— Այստեղ, Դերիկում կրակ վառեցին Բաֆֆիի կայծերը, — ողևորած խօսում էր ծերունի Մեսրոպը, — այստեղ էր որսորդ Աւօի տունը, այստեղ էր Մարօն և այստեղ էր, որ հրացանը կապած արօրի լծան վրա, հերկ էր անում Հասօն: Այստեղ էին որսորդ Աւօի աշակերտները՝ Ասլանը, Կարօն՝ *) իրանց ընկերներով:

— Նայեցէք, ահա Դերիկի զինւորը. դրանք Ասլանի ու Կարօի ընկերներն են:

Քիչ հեռւում լուսաւորւեց մէկի բարձր հասակը, որ հանդարտ ու համաչափ քայլերով առաջանում էր մեր կողմը: Նրանից առաջ վազում էին երկու հսկայ շներ. մենք իսկոյն ճանաչեցինք նրանց. Վազկանն ու Թռչկանն էին:

— Բարի երեկոյ, — ասեց նա՝ հրացանը ուսին:

— Զինւոր եղբայր, մի քանի ըրպէով մեզ մօտ արի, — կանչեց նրան ծերունի Մեսրոպը:

Նա մօտեցաւ, չորեց կապերտի ծայրին և հրացանը դրեց ծնկների վրա: Վազկանն ու Թռչկանը բարեկամաբար մօտեցան մեզ և նստելով գետնին, լեզուները կախ արած՝ սկսեցին նայել ուղիղ մեր աչքերին:

— Ամեն գիշեր մինչև լոյս, մեր ընկերներով շրջում ենք

*) Բաֆֆիի «Կայծեր» վէպի հերոսները:

վրանների շուրջը: Այս տեղերի վրա վստահել բոլորովին չի կարելի, — խօսում էր զինւորը:

— Ինչո՞ւ հրացանիդ զոնդաղը կոտրած է, — նկատեց մօրաբրոջս ամուսինը:

Զինւորը հրացանը տուեց նրան նայելու:

— Դրա կոթը կոտրւեց մի կուռի մէջ, որ մենք ունեցանք բրդերի հետ: Բայց դա լաւ հրացան է և նոյնիսկ կոտրւած կոթով շատ լաւ է խփում նպատակին: Մէկ էլ՝ զիտէք թէ զինւորը ինչքան է սիրում իր հրացանը. թողնել այս հրացանը և մի ուրիշը վերցնել՝ չեմ կարողանում:

Մինչդեռ մենք խօսում էինք, յանկարծ մօտիկ լեռների վրա շրջիկաց մի հրացան: Չայնը հնչեց շատ ուժգին և շրջաշրջակալով գնաց հեռացաւ լեռների խորքում ու լռեց:

Մի վայրկեան սսկւեց ամեն ինչ:

Շները ոստնեցին հեռու և ցցեցին ականջները: Զինւորը խլեց հրացանը, կանգնեց ոտքի, մի վայրկեան նայեց և շներն առաջից՝ սլացաւ դէպի այն կողմը, որտեղից լուեց հրացանի ձայնը:

Վրաններն իրար անցան. բոլոր զինւորները մի ականթաթում թռան դէպի լեռները:

Մենք սպասում էինք՝ ահա կը պատահի մի բան: Անցան ըրպէներ, կէս ժամ, ոչինչ չկար: Երեւի պատահամբ զինւորներից մէկի հրացանն էր արձակել:

Այնպէ՞ս դիւթիչ էր հրացանի շրջաշրջոցը լեռների մէջ: Ես անձկութեամբ սպասում էի՝ ահա կը լսի երկրորդ պայթիւնը, նրան կը հետևեն երրորդը, չորրորդը, և չըխշրխկոցների ցնծազին հարսանիքով կը լցնեն ձորերը, և նրանց կարճազանքեն հանդիպակաց լեռների խոր անդունդները:

Եւ այդպէս թունդ կը հանէին նրանք իմ սիրտը լեռների ծոցում:

Բայց էլ չը լսեց հրացանի պայթիւն:

18. ԵՏ, ԴԷՊԻ ՏՈՒՆ

Մնաք բարեալ, Դերիկ:

Չիաները բարձրած, պատրաստ էին:

Վերջին կենսաթրթիւ ըողէներն էինը շնչում Դերիկի լեռներում:

Ահա կը սպառնէր այդ ըողէներն էլ, և մենք կը թողնենք այն չքնաղ հովիտները, ուր անցկացրինք այնքան թանկ ժամեր, ուր ապրեցինք այնքան ուրախ օրեր:

— Սուրբ Աստուածածին, դու բարեխօս լինես: Այս սիրուն աշխարհը, այս հայոց աշխարհը միշտ շէն ու պայծառ պահես: Բո դռնից միշտ անպակաս արա բարեպաշտ ուխտաւորի ոտքը: Թող վերջինը չը լինի այս տարին, որ քո դուռն ենք եկել: Սուրբ Աստուածածին, դու միշտ վառ պահիր ճրագը էս ամայի սարերի, ձորերի մէջ:

Վերջին աղօթքն էր մըմնջում գգացած ժողովուրդը, երեսը դարձրած Աստուածածնի մատուռին, որ այնպէս համեստ, այնպէս շնորհաշուք բազմել էր սարի փէշին:

Բիշ առաջ այնտեղ վերջին ժամերգութիւնն էր կատարում: Ժողովուրդը վերջին անգամ աղօթում, մխիթարում էր և հայր-սուրբը իր վերջին օրհնութիւնը տւեց նրան:

— Սուրբ Աստուածածին, դու օգնես, — ասացին ու ամենքը նստեցին ձիերը:

Արեւ մայր էր մտել, երբ հասանք մեր գիւղը:

Ձա՛նգ, զա՛նգ, զա՛նգ, ուխտաւորների աղաղակի հետ միասին լսեցին գիւղի մէջ: Տներից դուրս թափեցին ամենքը, — որն ընդունելու իր ուխտաւորին, որն էլ նրանց հետ ուրախանալու և ծիծաղելու:

Մայրս չը սպասեց, մինչև ես կիջնէի ձիուց:

— Եկա՛ր, դու իմ քաջ ուխտաւոր, — կոչեց նա և խլելով ինձ ձիու վրայից՝ խոտեց գրկի մէջ կարօտած ու ջերմ գգւանքներով:

— Մարթն, քոյրս, թող Աստուած վարձատրէ քեզ քո լայն ու սիրաշատ սրտիդ համար: Ինչպէս դու մեզ ուրա-

խացրիր, թող այնպէս էլ Աստուած քեզ ուրախացնի:

Մայրս այդպէս յայտնեց մօրաբերոջս իր շնորհակալութիւնը:

Մենք ուրախ-ուրախ դիմեցինք տուն և փոքրիկ եղբայրներս դիմաւորեցին ինձ չքնաղ գէմբերով ու այնպէս հիանալի, այնպէս սիրելի գունդ ի գունդ հարցերով:

Տաս-տասերկու տարի առաջ էր այդ:

Հազիւ անցել էր այդ օրերից մի, թէ երկու տարի. մի օր բերեցին ու մեր գիւղի եկեղեցում պահեցին Դերիկի մատուռի զգեստները, պատկերները, աշտանակները և ուրիշ անօթները: Մի ուրիշ օր էլ բերեցին ուրիշ բաներ, որոնց մէջ էին Դերիկի կաշւէ ահագին խնոցին և մի սնդուկ, որի առջևի կողմից կային երկու ծակեր՝ ծածկած խոշորացոյց ապակիներով: Երբ նայում էինք այդ ապակիներին և պտտում էինք աջ կողմից դրած կոթը, մեր աչքի առջևից անցնում էին դանազան պատկերներ՝ այնքան խոշոր, կարծես կենդանի:

Դրանք դարսւած էին եկեղեցու ամբարում և յիշում եմ ես, երբ մեր եկեղեցու գաւթում, դասարանից դուրս էինք գալիս դասամիջոց, իսկոյն վազում էինք այդ ամբարը և սկսում նայել սնդուկի պատկերները կամ թափահարել դատարկ խնոցին:

Ի՞նչ էր պատահել, ինչո՞ւ մեր գիւղն էին բերում Դերիկի հարստութիւնը:

Հայաստանի մէջ, հեռու սարերի վրա, ինչ որ բաներ էին կատարւել: Քրդերը սուր վերցրած՝ հասել էին մինչև Դերիկ և սպառնում էին յարձակւել ու ամեն ինչ աւերել: Այդ պատճառով տեղափոխւում էր Դերիկի ունեցած հարստութիւնը:

Բայց հազիւ էր անցել մի քանի շաբաթ, մի օր եկեղեցու գաւթում տեսանք Դերիկի խաչօին՝ Վազկանի ու Թուշկանի հետ:

— Ինչո՞ւ էք եկել:

— Գրգերը յարձակեցին. կռիւ եղաւ. ով սպանեց,
ով վիրաւորեց և մնացածներս այստեղ փախանք: Նայե-
ցէք, Վազկանն էլ վիրաւորած է:

Գնդակը ծակել էր նրա ազդրը և նիհարած Վազկա-
նը՝ պառկած գետնի վրա՝ անդադար լիզում էր վէրքը:

Յաջորդ օրը միայն տեսայ մօրաբրոջս տանը պառ-
կած՝ մի անծանօթ մարդ: Նա Դերիկի զինուորներից էր՝
վէրք ստացած վերջին կռւի մէջ և այժմ վիրաւոր պառ-
կած, տնքում էր՝ ծանր ու սրտամաշ: Մօրաբրոյրս չորած
նրա անկողնի կողքին՝ խնամք էր տանում:

Դերիկը կործանեց: Բայց ուր էին նրա քաջերը, ին-
չո՞ւ նրանք չը պաշտպանեցին նրան:

Մեծ հրդեհ էր բռնկել Հայոց աշխարհում, վառւում
էր հրդեհը և հանգցնող չը կար: Գնացին Դերիկի քաջե-
րը, գնացին այն հրդեհի մէջ, ու էլ չը վերադարձան:

Գնաց և Դերիկի անձնւէր հայր սուրբը:

Դերիկը մնաց անտէր...

Եւ եկան քրդերը, ծածկեցին այն գեղածիծաղ լեռ-
ները, լցրին այն ծիծաղախիտ ձորերը, կողոպտեցին ու
այրեցին փոքրիկ մատուռը, և աւերն ու արիւնը թազա-
ւորեցին Դերիկի վրա. և լռեցին անուշ երգերն ու սուրբ
տաղերը այն գեղածիծաղ լեռներում, և այն ծիծաղախիտ
ձորերում...

Եւ այն լեռների ամայութեան, այն անփառունակ
տխրութեան մէջ, մի մորմօրող, կանչող ձայնով բարձրա-
նում է Դերիկի անչուռ ողբը, որ կանչում է իր հա-
րազատներին.

«Երևէկ ո՞վ պիտի գտնի Անմահական Ազրիւրը, ո՞վ պիտի
բերի Ազրահայի իմաստուն: Թռչունին, ո՞վ պիտի սրբի ա-
րիւնն ու արցունքը իմ ժողովրդի աչքերից»:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0402592

12670

AD

3-2

